

UNIVERZITET U BANJOJ LUCI
UNIVERSITY OF BANJA LUKA

FILOZOFSKI FAKULTET
FACULTY OF PHILOSOPHY

Radni stresori i nastavničko sagorijevanje na poslu za vrijeme onlajn nastave

MASTER RAD

Mentor: Ivana Zečević

Kandidat: Gordana Ružić

Banja Luka, 2023. godine

UNIVERZITET U BANJOJ LUCI
UNIVERSITY OF BANJA LUKA

FILOZOFSKI FAKULTET
FACULTY OF PHILOSOPHY

Work stressors and teacher burnout during online teaching

MASTER THESIS

Mentor: Ivana Zečević

Candidate: Gordana Ružić

Banja Luka, 2023.

Mentor: Dr Ivana Zečević, Studijski program Psihologija, Filozofski fakultet, Univerzitet u Banjoj Luci

Naslov rada: Radni stresori i nastavničko sagorijevanje na poslu za vrijeme onlajn nastave

Sažetak:

U istraživanju je učestvovalo 499 nastavnika (86% nastavnica) zaposlenih u osnovnim i srednjim školama Republike Srpske koji su učestvovali u realizaciji onlajn nastave za vrijeme prvog talasa pandemije COVID-19. Predmet proučavanja ovog rada jeste mapiranje stresora koji su karakteristični za nastavnike tokom realizacije onlajn nastave u prvom talasu pandemije, te stepen sagorijevanja u odnosu na ranije nalaze doživljenog sagorijevanja za vrijeme rada u klasičnoj nastavi. Takođe, želimo provjeriti da li ima razlike u doživljenom radnom stresu i sagorijevanju nastavnika u odnosu na određene kategorije (pol, radni staž, vrsta škole). U istraživanju sprovedenom preko online platforme korišten je Upitnik radnih stresora koji je kreiran specifično za ovo istraživanje, Lista sociodemografskih karakteristika, te The Copenhagen Burnout Inventory (Kristensen et al, 2005). Faktorskom analizom izdvojilo se tri faktora radnih stresora - Poteškoće i stres u izvođenju onlajn nastave, Radni pritisak i opterećenje i Briga za druge. Upoređujući rezultate sagorijevanja na poslu sa rezultatima sagorijevanja u istraživanju iz 2018. koje je sproveo Društvo psihologa RS ($AS = 1.97$) možemo zaključiti da je prosječna vrijednost profesionalnog izgaranja nastavnika koji su sprovodili onlajn nastavu statistički značajno veća ($AS = 3.00$; $SD = .88$; $p < .001$; $d = 1.17$). Nastavnici u osnovnim školama doživljavaju više Poteškoća i stresa u izvođenju onlajn nastave ($AS_{o\dot{s}} = 3.31$, $AS_{s\dot{s}} = 3.11$, $d = 0.27$, $p = .021$), a nastavnice su generalno sklonije doživljavanju radnih stresora ($AS_m = 2.97$, $AS_{\dot{z}} = 3.32$, $d = 0.50$, $p < .001$). Ispitanici u ovom istraživanju sa najmanjim radnim stažom doživljavaju najviše stresa.

Ključne riječi: Nastavnici, pandemija COVID-19, radni stresori, sagorijevanje na poslu

Naučna oblast: Psihologija

Naučno polje: Psihologija

CERIF klasifikacija: S 260

Tip licence: *Ova master teza je dostupna za javnu distribuciju u okvirima licence nekomercijalnog autorstva (CC BY-NC) kojom se dozvoljava svaka nekomercijalna upotreba, distribucija i reprodukcija na različitim medijima, pod uslovom da se navedu originalni autor i izvor.*

Mentor: Prof. Dr. Ivana Zečević, Department of Psychology, Faculty of Philosophy, University of Banja Luka

Title: Work stressors and teacher burnout during online teaching

Abstract:

The research involved 499 teachers (86% of which are female) who are employed in primary and secondary schools in the Republic of Srpska and who participated in online teaching during the first wave of the COVID-19 pandemic. The subject of this study is the mapping of stressors that were characteristic of teachers during the implementation of online teaching in the first wave of the pandemic, and the degree of burnout in relation to earlier findings regarding burnout experienced in the course of work in classic teaching. In addition, we aim to examine whether there are differences in the experienced work stress and burnout among teachers in relation to certain categories (gender, years of service, type of school). What was used in the research conducted via an online platform was the Work Stressors Questionnaire, created specifically for this research, as well as the List of sociodemographic characteristics and The Copenhagen Burnout Inventory (Kristensen et al, 2005). A factor analysis identified three factors of work stressors - Difficulties and stress in performing online classes, Work pressure and workload and Care for others. By comparing these results regarding the degree of burnout with the results of burnout in the 2018 research conducted by the Association of Psychologists of the RS ($AS = 1.97$), we can conclude that the average value of professional burnout among teachers who conducted online classes is statistically significantly higher ($AS = 3.00$; $SD = .88$; $p < .001$; $d = 1.17$). Primary school teachers experience more difficulties and stress in online teaching ($ASps = 3.31$, $ASss = 3.11$, $d = 0.27$, $p = .021$), and female teachers generally tend to experience work stressors to a greater extent ($ASm = 2.97$, $ASf = 3.32$, $d = 0.50$, $p < .001$). Respondents in this research with the shortest length of service experienced the most stress.

Keywords: Teachers, COVID-19 pandemic, work stressors, burnout

Scientific field: Psychology

Field of study: Psychology

CERIF Classification: S 260

License type: *This master thesis is distributed under the terms of the Creative Commons Attribution Noncommercial License (CC BY-NC) which permits any noncommercial use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.*

Sadržaj:

Sažetak:	3
Abstract:	5
Uvod.....	8
Stres.....	9
Stresori tokom pandemije.....	10
Sagorijevanje na poslu	11
Istraživanja u okviru vaspitno-obrazovnog sistema Republike Srpske u vrijeme pandemije...	12
Problem i cilj istraživanja	13
Hipoteze	15
Metod	17
Uzorak	17
Instrumenti	17
Postupak prikupljanja podataka	18
Statistička analiza.....	19
Rezultati	19
Faktorska analiza upitnika radnih stresora	19
Deskriptivna statistika	22
Analiza rezultata prema hipotezama	22
Diskusija	25
Efekat onlajn nastave na sagorijevanje na poslu nastavnika.....	25
Odnos između radnog stresa i rizika od sagorijevanja na poslu	26
Razlike u doživljenom stresu u zavisnosti od vrste škole i pola i efekat dužine radnog staža na doživljeni stres.....	27
Zaključak i implikacije	29
Literatura:.....	31
Prilog:.....	35
Biografija autora	50

Uvod

Poznato je da je nastavnički¹ poziv izazovan posao koji može da sadrži stres (Brewer & McMahan, 2004, Johnson et al., 2005; McIntyre et al., 2017) i koji zahtjeva česte promjene i prilagođavanja kako u pripremama za čas, tako i na samom času. Stresori vezani za nastavnički poziv koji se uobičajeno navode u literaturi iz perioda prije pandemije su vremenska ograničenja, neuravnotežena integracija poslovnog i privatnog života, ograničena autonomija, učenici koji imaju loš odnos prema školi i kojima nedostaje motivacije, prekomjerne administrativne obaveze, zategnuti odnosi sa kolegama i školskom upravom, sukob uloga/dvostruke uloge, upravljanje inovacijama i promjenama, emocionalna angažovanost, strah od gubitka autoriteta nad odjeljenjem, strah od procjene i nisko profesionalno samopoštovanje, između ostalog (Boyle et al., 1995; Kyriacou 2001; MacIntyre et al., 2020). Ako na sve to dodamo i izazove koje je donijela pandemija, možemo se zapitati da li nivo doživljenog stresa kod nastavnika može dovesti do znakova sagorijevanja na poslu? Nastava se od 17. marta 2020. godine u Republici Srpskoj za osnovne škole odvijala tako da su učenici pratili kratke prikaze lekcija na Radio televiziji Republike Srpske (RTRS) i sa nastavnicima komunicirala putem vajber grupa preko kojih su slali zadatke, dok su srednjoškolci nastavu imali preko različitih platformi, aplikacija, i sl. Republički pedagoški zavod Republike Srpske je dao odriješene ruke za način održavanja onlajn nastave za srednje škole. Dakle, srednje škole su imale slobodu da same organizuju način održavanja onlajn nastave, što je obično prepušteno samim nastavnicima na odluku, bez nekog sistemskog rješenja. S obzirom na sve navedeno, pod terminom onlajn nastava ćemo podrazumijevati bilo koji oblik nastave na daljinu korišten za vrijeme pandemije COVID-19, kao što je nastava putem različitih web platformi i aplikacija, televizijskih programa, te konsultativna nastava uz primjenu tehnologije i sl. koji do sada nije bio zastupljen u formalnom obrazovanju na prostoru Republike Srpske. Prije pandemije, prema istraživanju Radetić Lovrić i saradnika (2022), 90% nastavnika navodi da nisu imali iskustva u izvođenju nastave na daljinu, a onih 10% koji navode da su imali određeno iskustvo, kažu da se uglavnom radi o slanju dodatnih materijala učenicima putem elektronske pošte ili drugih aplikacija za komunikaciju. Možemo pretpostaviti da su nastavnici dobili dodatne zadatke, da sami organizuju onlajn nastavu, sa kojom se uglavnom nisu ranije susretali, da prate individualno svakog učenika kroz učenička portfolija, a nekad se i očekivalo da budu dostupni učenicima i roditeljima i van radnog vremena. Važno je naglasiti da nastavnici do kraja školske 2019/20. godine nisu prošli obuke za rad sa alatima za izvođenje onlajn nastave. Kada uzmemo u obzir da nastavnici imaju i druge uloge koje u pandemiji mogu biti dodatno stresne - možda imaju starije roditelje, koji su rizična grupa ili da su i sami roditelji i da su zbog pandemije prinuđeni da rade od kuće gdje su česti distraktori, javlja se interesovanje za istraživanjem stepena doživljenog stresa i sagorijevanja na poslu kod ove populacije. Da li doživljavaju visok nivo stresa i sagorijevanja na poslu, kako se nose sa tim izazovima? Uz sve navedeno nastavnici, kao i svi ljudi pogođeni pandemijom, i sami strahuju za svoje zdravlje i zdravlje svoje porodice. Da li s obzirom

¹ U tekstu pod terminom nastavnik misli se na učitelje, nastavnike i profesore (oba pola) koji su zaposleni u osnovnim i srednjim školama.

na rodne uloge u našoj kulturi različito doživljavaju stres muškarci i žene? Da li ima razlike u stepenu sagorijevanja na poslu kod nastavnika zaposlenih u osnovnoj i srednjoj školi? Kroz dalji rad pokušaćemo odgovoriti na ova pitanja.

Stres

Lazarus i Folkman (2004) **stres** definišu kao odnos između osobe i njenog okruženja, koji, s jedne strane, uzima u obzir karakteristike osobe, a s druge strane prirodu događaja u okruženju. Takođe, ističu da stres predstavlja takav odnos između osobe i okoline koji ona procjenjuje previše zahtjevnim za svoje adaptivne resurse ili kapacitete i ugrožavajućim za svoju dobrobit. Stres, obično se odnosi na psihološku reakciju na uslove okoline (stresore) koji proizvode razne efekte, uključujući fizičko uzbuđenje i prijetnje našoj mentalnoj dobrobiti (Lazarus, 2006). Sam po sebi, stres ne mora imati isključivo negativne aspekte, čak optimalan nivo stresa može nas pokrenuti i držati u aktivnom stanju, što može imati pozitivne efekte na naše postignuće (Folkman et al., 1986). Kolangelo (Colangelo, 2004) je definisao stres koji nastavnici doživljavaju kao neprijatno osjećanje koje doživljavaju kao rezultat njihovog posla. Stres utiče na fizičko, emocionalno i psihičko dobro jedne osobe. Istraživanja o doživljenom stresu na poslu među nastavnicima su identifikovala brojne izvore i varijable koje utiču na nivo doživljenog stresa i sagorijevanja na poslu (Brewer & McMahan, 2004). Na primjer, istraživači su izvještavali o pritisku rokova (Barnes et al, 1998) i visokih očekivanja od samih sebe (Smith et al., 1995), kao značajnim rizikofaktorima za doživljavanje stresa. Salami (Salami, 2006) je takođe identifikovao veliko radno opterećenje, rad pod pritiskom, velika odjeljenja, remećenje nastave, kao i neprimjeren iznos plate kao izvor stresa među predavačima. Kyriacou (2001) ističe sedam najčešćih izvora stresa s kojima se suočavaju nastavnici: učenici koji imaju loš odnos prema školi i kojima nedostaje motivacija; neposlušni učenici i disciplina u odjeljenju uopšte; brze promjene u kurikulumu i organizaciji; loši uslovi rada, uključujući nemogućnost napredovanja; pritisci vremenskih rokova; sukobi s kolegama i osjećaj potcijenjenosti u društvu. Izvori stresa variraju od nastavnika do nastavnika ali ipak čini se da će stres nastati kad oni procijene da je ugroženo njihovo dostojanstvo i zdravlje (Brkić i Rijavec, 2011). Boyle i saradnici (1995), analizirajući rezultate brojnih empirijskih istraživanja, ukazuju na postojanje najmanje četiri glavne dimenzije nastavničkog stresa: neprilagođeno ponašanje učenika, vremenski pritisak i loši uslovi rada, potreba za profesionalnim priznanjem, te loši odnosi s kolegama. MacIntyre i saradnici (2020) kao stresore koji nastavnici doživljavaju navode vremensko ograničenje, neuravnoteženu integraciju poslovnog i privatnog života, ograničenu autonomiju, prekomjerne administrativne obaveze, zategnute odnose sa kolegama i upravom škole, višestruke uloge, upravljanje inovacijama i promjenama, emocionalnu angažovanost, strah od gubitka kontrole nad odjeljenjem, strah od procjene i nisko profesionalno samopoštovanje. Na osnovu svih ovih analiza može se zaključiti da su izvori učiteljskog stresa multidimenzionalni. Koliko će pomenuti izvori nastavničkog stresa biti zaista stresogeni zavisi od faktora kao što su radno iskustvo, nivo kompetentnosti, karakteristike ličnosti, nivo samopoštovanja ili strah od negativne evaluacije radnog postignuća.

Jedno od istraživanja je pokazalo da je nivo stresa i sagorijevanja na poslu viši kod nastavnika koji predaju u srednjim školama, u odnosu na nastavnike koji predaju u osnovnim školama, te da je kod nastavnika u srednjim školama viši nivo stresa u odnosu na nastavnice (Ferguson et al, 2012). U istraživanju u kojem su učestvovali nastavnici (Desoukya & Allamb, 2017) utvrđeno je da su veći skorovi na skalama doživljenog stresa na poslu zabilježeni kod nastavnika koji su stariji od četrdeset godina, ženskog pola, koji rade u osnovnoj školi, imaju veliko iskustvo u poslu, veću kvalifikaciju i opterećenje i neadekvatnu visinu plate. U istraživanju Beer i Beer (1992) skorovi na skali stresa bili su znatno viši za srednjoškolske nastavnike nego za srednjoškolske nastavnice i nastavnike u osnovnoj školi.

Stresori tokom pandemije

Istraživanja sprovedena tokom početka pandemije identifikovala su neke dodatne ili karakteristične stresore. U izvještaju Petrie (2020) u vrijeme pandemije identifikovani su dodatni **stresori** za nastavnike:

- 1) izostanak kompetencija da sa svojim učenicima razgovaraju o pandemiji i nesigurnosti, a istovremeno se trude da postanu digitalno pismeni za izvođenje onlajn nastave bez velike podrške i obuke;
- 2) učenici koji su vrlo uznemireni i usamljeni, nesposobni da se fokusiraju i zabrinuti zbog neuobičajenog završetka akademske godine;
- 3) roditelji koji su preplavljeni i nespremni da podučavaju svoju djecu o digitalnim alatima i inovativnim obrazovnim praksama, uz to pokušavaju uravnotežiti posao i onlajn nastavu djece;
- 4) odnosi između svih ovih aktera, uključujući održavanje pozitivnog odnosa na relaciji učenik-nastavnik-roditelj i podsticanje zajedničkog učenja i socijalizacije koji su toliko izazovni u onlajn svijetu.

Prema rezultatima istraživanja Makintajera i saradnika (MacIntyre et al., 2020) najstresnije iskustvo u vezi sa nastavom u uslovima pandemije koje su nastavnici naveli bilo je opterećenje poslom, praćeno brigom za zdravlje porodice. Ostali stresori koje su doživjeli, a koji su povezani s nastavom, uključuju gubitak kontrole nad radom, nejasne granice između privatnog i poslovnog života, osjećaj gubitka kontrole nad ličnim odlukama, stres zbog onlajn nastave, neredovno radno vrijeme i finansije. Kada se uporedi nivo doživljenog stresa zbog brige za zdravlje porodice ($M = 3,37$, $SD = 1,18$) i stresa doživljenog zbog brige za zdravlje samog nastavnika ($M = 2,49$, $SD = 1,17$, $t(628) = 20,8$, $p < .001$, $\eta_p^2 = 0.41$), možemo zaključiti da je nivo doživljenog stresa za zdravlje porodice viši. Ovaj rezultat sugerise da nastavnici mogu biti „rastrgnuti“ između brige i za starije i za mlađe članove porodice. Što znači da su nastavnici više zabrinuti za zdravlje bliskih članova porodice (koji su članovi rizičnih grupa) nego za svoje, što predstavlja realan strah pojačan nesrazmjernom opasnošću koju COVID-19 predstavlja za starije osobe.

Kada se osvrnemo na poteškoće realizacije onlajn nastave na prostoru Republike Srpske, u inicijalnom stadijumu pandemije nastavnici su imali i dodatan stresor u vidu nedovoljnih digitalnih kompetencija. Nastavnici su imali obavezu da u kratkom roku organizuju nastavu na daljinu putem digitalnih tehnologija, a pitanje je koliko su oni zapravo imali kompetencija za tako nešto. U srednjim školama možda je to bio i veći izazov s obzirom na to da nije postojao dio organizovane nastave preko televizijskog programa, te je bilo neophodno da svu nastavu sami isplaniraju i sprovedu. U toj situaciji sasvim je realno da se javi osjećanje straha, tačnije straha od nepoznatog, koji može dovesti do povećanog doživljaja stresa. Dakle, ovdje nije samo pitanje koliko je onlajn nastava stresna za nastavnike, već koliko je specifično bila stresna njena konkretna implementacija u uslovima pandemije.

S obzirom na to da do momenta pandemije nije bila zabilježena masovnija realizacija formalnog školskog nastavnog procesa putem onlajn tehnologija, nemamo podatke o tome koliko je ona stresna za nastavnike.

Sagorijevanje na poslu

Sagorijevanje na poslu predstavlja odgovor organizma na prolongirane hronične emocionalne i interpersonalne stresore na poslu (Maslach et al., 2001). Ono ima tri dimenzije: Emocionalna iscrpljenost, Depersonalizacija i Redukovano lično postignuće. Emocijalnu iscrpljenost, koja predstavlja osjećaj psihičke i fizičke izmorenosti, ljudi najčešće primijete i često poistovjećuju sa sagorijevanjem na poslu. Depersonalizacija bi predstavljala cinično, neempatično, negativno komuniciranje. Redukovano lično postignuće se odnosi na osjećaj umanjenog sopstvenog uspjeha i produktivnosti na poslu (Maslach et al., 2001). Sagorijevanje na poslu se može podijeliti u četiri faze: 1. Previsoka očekivanja i idealizacija posla, 2. Početno nezadovoljstvo, 3. Povlačenje, izolacija i intenzivniji znakovi stresa, 4. Apatija i gubitak interesa uz ozbiljno produbljivanje znakova stresa (Ajduković, 1996; prema Franceško i Mirković, 2008).

Pomenuti Maslačov model sagorijevanja nije jedini model sagorijevanja, te će u ovom istraživanju biti korišten Kopenhagenov model sagorijevanja (*The Copenhagen Burnout Inventory CBI* Kristensen et al, 2005). Ovaj model kao centralne aspekte fenomena sagorijevanja potencira umor i iscrpljenost, a ujedno mjeri i „globalno sagorijevanje“. Ovaj model je upravo i odabran zbog tih centralnih aspekata jer se najviše uklapa u kontekst pandemije i osjećanja ljudi koji su već duže vrijeme izloženi sagorijevanju. Kopenhagenov model sagorijevanja obuhvata tri korelirana faktora: lično izgaranje, izgaranje u vezi s poslom i izgaranje u vezi sa radom sa klijentima.

Istraživači su započeli izučavanje konstrukta sagorijevanja na poslu sredinom 70. godina prošlog vijeka i prvo se istraživao kod zaposlenih u zdravstvu i društvenim djelatnostima, a kasnije je počeo da se proučava kod zaposlenih u obrazovnom procesu (Mondal, 2012). Inicijalna istraživanja konstrukta sagorijevanja na radu sprovedena su u Sjevernoj Americi, ali je ovaj konstrukt u međuvremenu postao relevantna istraživačka tema širom svijeta.

Kada uzmemo u obzir podatke iz jednog od sistematskih pregleda literature koja se bavi stepenom sagorijevanja na poslu kod nastavnika i drugih profesionalaca (Squillaci Lanners, 2020) koji uzima u obzir 94 različita istraživanja, možemo vidjeti da nastavnici doživljavaju stres na poslu, ali da nemaju najviše izraženo sagorijevanje na poslu, te da je ono više izraženo kod ljekara i medicinskih sestara. U drugim istraživanjima, možemo vidjeti da postoje visoke stope sagorijevanja na poslu kod nastavnika (Byrne, 1999; Farber, 1991; Unterbrink et al, 2007). Postoje podaci da zbog sagorijevanja na poslu do 40% nastavnika napusti profesiju u prvih pet godina (Borman & Dowling, 2008).

Prema podacima koji su nam danas poznati, možemo reći da nastavnici mogu biti podložni sagorijevanju na poslu, naročito u zemljama koje su u tranziciji. Mnogobrojni zadaci, očekivanja i različite uloge koje nastavnici imaju u vaspitno-obrazovnom procesu mogu dovesti do konflikta, frustracija i stresa (Paleksić et al., 2015). Tako je istraživanje fenomena sagorijevanja u obrazovnoj profesiji Maslaha (Maslach, 1999; prema Platsidou, 2010) dovelo do zaključka da je jedan od uzroka tome intenzivna interakcija nastavnika sa učenicima. Pored toga, veliki broj radova se bavi situacionim faktorima nastavničke profesije, kao što su radno vrijeme, socijalni odnosi, kontakt sa roditeljima i slično (Mondal, 2012; Maslach et al., 2001).

Nalazi istraživanja Conga i saradnika (Zhong et al., 2009) pokazuju da je sagorijevanje na poslu bilo medijatorska varijabla, koja se ponašala kao posrednik između stresa na poslu, pojave i pogoršanja depresivnih manifestacija i lošeg fizičkog zdravlja. U istraživanju visine doživljenog stresa i sagorijevanja na poslu kod univerzitetskih profesora iz Portugala (Teles et al., 2020) rezultati su pokazali da su univerzitetski profesori stariji od 60 godina pokazivali niži nivo percipiranog stresa, kao i profesori sa većim iskustvom u podučavanju (30 godina ili više) i oni sa manje iskustva (manje od 10 godina). Žene su izvjestile o višem nivou percipiranog stresa od muškaraca. Žene su takođe postigle viši nivo emocionalne iscrpljenosti u dimenziji sagorijevanja na poslu, dok su profesori koji imaju manje iskustva (mlađi od 10 godina) i profesori sa više iskustva (više od 30 godina) imali najniže rezultate na ovoj dimenziji. Kada se posmatra korelacija između opažanog stresa i dimenzija sagorijevanja, može se zaključiti da je stres direktno proporcionalan emocionalnoj iscrpljenosti i depersonalizaciji i obrnuto proporcionalan ličnom ostvarenju.

Istraživanja u okviru vaspitno-obrazovnog sistema Republike Srpske u vrijeme pandemije

S obzirom na zanimljivost same problematike funkcionisanja u vrijeme pandemije istraživači su pokušali da prikupe vrijedne podatke u okviru vaspitno-obrazovnog sistema u toku samih dešavanja. Istraživanje Keleman i Subotić (2022) bavilo se stavovima učenika, nastavnika i roditelja o onlajn nastavi u srednjim školama za vrijeme prvog talasa pandemije. Obuhvatili su poteškoće kao što su preopterećenost nastavom, „pucanje pod pritiskom“ od količine posla, uočene poteškoće u savladavanju gradiva i slično. Svakako da pomenute poteškoće mogu izazvati stres kod sva tri poduzorka. Prema rezultatima istraživanja stavovi roditelja i nastavnika su uglavnom

bili ujednačeni osim u jednoj tvrdnji, a to je da su nastavnici smatrali da je učenicima potrebnije tiho mjesto za rad u odnosu na roditelje. Učenici su se izjasnili da je onlajn nastava zahtjevnija, ali i da osjećaju olakšanje što ne moraju da idu fizički u školu.

U istraživanju Radetić Lovrić i saradnici (2022) bavili su se stavovima učenika, nastavnika, vaspitača i stručnih saradnika o vaspitno-obrazovnom radu tokom pandemije u školama i predškolskim ustanovama u Republici Srpskoj. Pored toga što su se bavili oblicima rada, informatičkom pismenošću, načinima procjene znanja, motivacijom, informacijama o virusu i drugim, posebnu oblast zauzima procjena doživljenog stresa kod sva četiri poduzorka. Rezultati istraživanja pokazuju da je većina ispitanika doživjela višestruke stresne situacije u vezi sa pandemijom, a najčešći stresori su bili zaražavanje ili mogućnost zaražavanja virusom samih ispitanika ili članova uže porodice, kao i socijalna deprivacija. Takođe, rezultati pokazuju da najveći stres su doživjeli stručni saradnici u školama, dok je najniži skor na skali stresa kod vaspitača u predškolskim ustanovama.

Marić i Subotić (2022) su se bavili očekivanjima srednjoškolaca o efikasnosti skraćene nastave u učionicama koja se dešavala u tranzicionom periodu nakon onlajn nastave u vrijeme pandemije. S obzirom na to da je tada nastava trajala 20-30 minuta, oni su ispitivali da li je među učenicima postojao strah o tome da li će dobiti dobre ocjene, koliko su zadovoljni znanjem koje dobijaju u tom kratkom vremenu, te strahom da li će sa tim znanjem biti dovoljno spremni za fakultet i kasnije posao. Sve navedeno se može ubrajati u stresne faktore, međutim rezultati pokazuju da među srednjoškolcima nema pretjerane zabrinutosti, ali je prisutno blago nezadovoljstvo dobijenim znanjem.

Teme pomenutih istraživanja su unutar sadržinskog domena distresa i sagorijevanja, iako su sve mjerene i ispitivane u širem kontekstu. Ovo istraživanje ima cilj da se ta oblast suzi i da se bavi konkretno stresorima i sagorijevanjem u užem smislu, sa fokusom na nastavnike. Takođe, ovo istraživanje se dominantno bavi nastavnicima dok su druga istraživanja najviše istraživala stavove učenika, što svakako dodaje na vrijednosti samom radu.

Problem i cilj istraživanja

Onlajn nastava je svaki oblik nastave na daljinu koji je organizovan i realizovan nakon formalne zabrane učioničke nastave od strane nadležnih tijela, a koji se provodio upotrebom sinhronih i asinhronih pristupa učenja na daljinu (COI Step by step, 2020). Samim tim što je novina, što nastavnici nisu imali period tranzicije niti obuke za izvođenje ovakve vrste nastave razumljivo je da kod nastavnika može doći do pojačanog radnog stresa koje može dovesti do sagorijevanja na poslu.

Polazna osnova za ovo istraživanje je da nastavnički poziv sam po sebi može biti stresan, a da nivo doživljenog stresa raste kada se nastavnička praksa naglo mijenja usljed različitih faktora (Brewer & McMahan, 2004, Johnson et al., 2005; McIntyre et al., 2017). U kontekstu ovog istraživanja kao

glavni potencijalni faktor se izdvaja promjena stila izvođenja nastave sa klasičnog (direktan rad sa učenicima u učionici) na rad na daljinu tj. onlajn način rada. Kao dodatni izvor stresa neophodno je pomenuti i pandemiju usljed koje je i došlo do nagle izmjene u izvođenju nastave u prilagođavanju na novonastalu situaciju. Uzimajući u obzir da bi ispitivanje efekata pandemije znatno prevazišlo obim ovog istraživanja, pažnja je usmjerena na efekte promjene stila izvođenja nastave, uz svijest o značaju spoljašnjih faktora, koji utiču na cijeli svijet, kao što je to slučaj sa pandemijom.

Rezultati istraživanja sprovedenog u Indiji (Wadhwa, 2020) govore da su ispitanici ocijenili onlajn nastavu sa 5,5 na skali od jedan do deset. Ova studija je otkrila da treba razjasniti dodatne faktore poput potrebe dizajna digitalnog materijala za učenje, ciljeve učenja i preferencija i karakteristika učenika. Osamdeset i dva posto ispitanika reklo je da onlajn nastava nije ravnopravna sa klasičnom nastavom. Dok je 33% ispitanika vjerovalo da nisu u stanju razumjeti koncepte u onlajn nastavi, dok je 66% njih reklo da su zadaci zadani tokom onlajn nastave teški za učenike.

Važno je dobiti informacije o svemu navedenom kako bi se mogle poduzeti određene preventivne, kao i intervencijske mjere, ukoliko je to potrebno. Možda nam dobijeni podaci mogu dati smjernice za izradu novih nastavnih metoda koje će kombinovati onlajn alate i tradicionalnu nastavu ili nas mogu pripremiti ukoliko u budućnosti bude neophodno ponovo realizovati onlajn nastavu.

Veliki broj istraživanja je pokazalo da nastavno osoblje može biti ranjiva populacija kada je u pitanju stres i sagorijevanje (Jones et al., 2003; Kyriacou, 2000; prema Brackett et al., 2010). Nastavničko sagorijevanje na poslu u početnim stadijumima pandemije i u kontekstu onlajn nastave u Republici Srpskoj je neispitano. Za osnovnu školu Republički pedagoški zavod Republike Srpske je uspostavio nastavu putem televizijskog programa i samim tim nastava je dobila neku strukturu i bila jednoobrazna za sve osnovne škole. Srednje škole su dobile uputstvo da sami realizuju onlajn nastavu u skladu sa svojim mogućnostima. Sa jedne strane djeluje kao da nastavnici u srednjim školama imaju djelimičnu slobodu u kreiranju nastave, dok sa druge u mnoštvu izbora nastavnici su mogli da budu pod pritiskom škole da koriste aplikacije i onlajn platforme koje ne poznaju. Takođe, želimo vidjeti koji stresori više utiču na nastavnike – da li su oni vezani za radne stresore ili neki vanjski stresori. Postoji potreba da se mapiraju nastavnički stresori vezani za onlajn nastavu na početku pandemije kako bismo mogli raditi na prevenciji sagorijevanja na poslu.

U skladu s tim, specifični ciljevi ovog istraživanja su:

1. Ispitati da li nastavnici koji su realizovali onlajn nastavu doživljavaju više sagorijevanja na poslu u odnosu na ranije nalaze doživljenog sagorijevanja u toku rada u klasičnoj nastavi.
2. Mapirati stresore karakteristične za nastavnike koji su realizovali onlajn nastavu tokom pandemije.
3. Ispitati da li su nastavnici koji doživljavaju više radnog stresa u većem riziku za sagorijevanje na poslu.

4. Ispitati da li postoje razlike u nivou doživljenog stresa i sagorijevanja na poslu između nastavnika zaposlenih u osnovnim i srednjim školama.
5. Ispitati polne razlike u nivou doživljenog stresa i sagorijevanja na poslu.
6. Ispitati efekat radnog staža na doživljavanje stresa i sagorijevanja na poslu.

Hipoteze

Na osnovu svega navedenog osnovna hipoteza u ovom istraživanju je da se uvođenjem onlajn nastave povećan nivo doživljenog stresa nastavnika, što vodi i povećanom riziku od sagorijevanja na poslu. Iz ove osnovne hipoteze je izvedeno nekoliko specifičnih hipoteza uzimajući u obzir i druge faktore koji mogu imati efekat na stepen doživljenog stresa (npr. rad u osnovnoj nasuprot radu u srednjoj školi, pol, dužina radnog staža).

H1: Nastavnici koji su realizovali onlajn nastavu ostvaruju više skorove sagorijevanja na poslu, u odnosu na referentne vrijednosti sagorijevanja izmjerene na komparabilnim uzorcima u periodu prije pandemije.

Istraživanje iz 2018. je sprovedeno u okviru projekta „Uspostavljanje referalnog mehanizma podrške djeci u školama Republike Srpske“ koje je sprovodilo Društvo psihologa RS i u njemu su učestvovali nastavnici osnovnih i srednjih škola Republike Srpske. U tom istraživanju je korišten isti instrument za mjerenje sagorijevanja na poslu koji je korišten u ovom istraživanju (The Copenhagen Burnout Inventory CBI) i prosječna vrijednost profesionalnog sagorijevanja na tom uzorku je tada iznosila $AS = 1.97$. S obzirom na to da je period realizacije onlajn nastave došao iznenada i nastavnici nisu imali vremena da se dovoljno pripreme, niti su imali organizovane obuke za korištenje određenih aplikacija i onlajn platformi za vođenje nastave, te višestruke uloge koje su imali kod kuće, ali i stresnost same pandemije koja je bila u jeku, za pretpostaviti je da nastavnici u ovom istraživanju ostvaruju više skorove sagorijevanja na poslu u odnosu na referentne vrijednosti sagorijevanja izmjerene u istraživanju iz 2018.

H2: Nastavnici koji doživljavaju više radnog stresa imaju veći rizik za sagorijevanje na poslu.

Sagorijevanje na poslu je reakcija na posebnu vrstu dugotrajnog profesionalnog stresa i odlikuje ga emocionalna iscrpljenost, gubitak energije i izbjegavanje posla (Borritz et al., 2005). Možemo zaključiti da izlaganje dugotrajnom stresu može dovesti do sagorijevanja na poslu. S obzirom na samu neizvjesnost pandemije, trajanja i načina izvođenja onlajn nastave možemo pretpostaviti da su nastavnici doživljavali dugotrajan stres koji je doveo do sagorijevanja na poslu.

H3: Nastavnici zaposleni u srednjim školama doživljavaju više radnog stresa, te više skorove na skali sagorijevanja na poslu u odnosu na nastavnike zaposlene u osnovnim školama.

Vrlo je vjerovatno da su obje grupacije doživjele dodatni stres jer su nepripremljeni ušli u izvođenje onlajn nastave. Zbog razlika u organizaciji izvođenja nastave (osnovne škole su imale donekle sturkturisan način rada preko nastave putem televizijskog programa, srednje škole su imale slobodu da realizuju nastavu kako god procjenjuju da je moguće) možemo pretpostaviti da su nastavnici zaposleni u srednjim školama doživljavali više radnog stresa, a samim tim i više skorove na skali sagorijevanja na radu, u odnosu na nastavnike u osnovnim školama. I bez ovakvih uslova rada, neka od istraživanja su pokazala da je nivo stresa i sagorijevanja na poslu viši kod nastavnika koji predaju u srednjim školama, u odnosu na nastavnike koji predaju u osnovnim školama, te da je kod nastavnika u srednjim školama viši nivo stresa u odnosu na nastavnice (Ferguson et al, 2012).

H4: Nastavnici i nastavnice se ne razlikuju u nivou doživljenog stresa i sagorijevanja na poslu.

U istraživanju koje je rađeno u Indiji (Rehman et al., 2020) utvrđeno je da su srednje vrijednosti stresa kod žena veće nego kod muškaraca. Međutim, nije uočena značajna razlika, i muškarci i žene prijavili su blagi stres. Rezultati drugog istraživanja (Bottiani et al., 2019) su ukazali da su nastavnice u školama s niskim primanjima prijavile veći stres i sagorijevanje nego nastavnici. U drugom istraživanju (Ferguson et al, 2012) koje je obuhvatilo nastavnike u srednjim školama ustanovljeno je da je kod nastavnika u srednjim školama viši nivo stresa u odnosu na nastavnice. Postoji mogućnost da će kod nastavnica biti viši skorovi na skali stresa i sagorijevanja na poslu, ali to neće biti u domenu statističke značajnosti. Pretpostavka je da će pod uticajem socijalno poželjnih odgovora koje možemo posmatrati kao dio kulturnog miljea našeg područja, zapravo izostati uočavanje razlika u nivou doživljenog stresa i sagorijevanja na poslu. Upravo zbog toga uprkos odsustvu ranijeg empirijskog utemeljenja za eksplicitno pretpostavljanje razlike, želimo da provjerimo našu hipotezu kako bismo dobili bolju sliku za dalje implikacije.

H5: Nastavnici u prosjeku najviše radnog stresa i sagorijevanja na poslu doživljavaju na početku i na kraju radnog staža.

Melčior i saradnici (Melchior et al, 2007) zaključuju da kontinuirano izlaganje visokom stresu na poslu dovodi do pojave anksioznosti i depresivnosti kod mladih zaposlenika. Samim tim postoji mogućnost i da imaju više skorove doživljenog stresa, te više šanse da doživljavaju sagorijevanje na poslu. Mlađi nastavnici (do 5 godina radnog staža) doživljavaju visok stres jer se prilagođavaju novim zadacima i uče kako da obavljaju posao. Nastavnici koji su pred penziju takođe doživljavaju visok stres upravo zbog doživljaja kraja i zbog toga što im opada radna sposobnost (Mirković i sar., 2020).

Metod

Uzorak

U ovom istraživanju učestvovalo je 499 nastavnika zaposlenih u osnovnim i srednjim školama širom Republike Srpske koji su učestvovali u realizaciji onlajn nastave za vrijeme pandemije COVID-19 u periodu od marta do kraja juna 2020. godine. Što obuhvata prvi talas pandemije kada se nastava izvodila isključivo onlajn i kada nastavnici još uvijek nisu prošli nikakve systemske obuke za takav način rada. Ukupno 429 nastavnica (86%), 61 nastavnik (12.2%), i još 9 ispitanika (1.8%) koji se nisu izjasnili po pitanju pola. Dodatno, njih 403 (80.8%) je zaposleno u osnovnoj školi, 78 (15.6%) u srednjoj, a 18 ispitanika (3.6%) je zaposleno i u osnovnoj i u srednjoj školi. Ispitanika koji su profesori razredne nastave ima 207 (41.5%), a ispitanika koji su profesori predmetne nastave ima 292 (58.5%). Prosječan uzrast ispitanika je 41.02 (SD= 8.72), i nalazi se u okviru raspona od 24 do 64 godine. Prosječan radni staž ispitanika je 13.95 godina (SD= 8.51), i nalazi se u okviru raspona od 0 do 42 godine.

Instrumenti

Upitnik radnih stresora – s obzirom na specifičnost teme i varijable stresa koju želimo da ispitamo, bilo je neophodno da kreiramo upitnik koji će odgovarati potrebama istraživanja. Upitnik je originalno sadržavao 42 ajtema, s tim da su se za 38 ajtema ispitanici izjašnjavaju na petostepenoj skali Likertovog tima (od „uopšte se ne slažem“ do „u potpunosti se slažem“), na jedan ajtem je predviđen otvoreni tip odgovora, dok na tri ajtema koja su direktno povezana sa novim koronavirusom odgovara se sa „da“ ili „ne“. Ajtemi u upitniku su pokrivali 6 kategorija - 1. nedostatak digitalnih kompetencija; 2. rad od kuće (prožimanje više uloga koje se odvijaju u istom prostoru); 3. neadekvatno postavljanje granica prema učenicima i roditeljima (cjelodnevna dostupnost); 4. novi način vrednovanja rada učenika; 5. nedovoljna kontrola nad sticanjem znanja učenika 6. opšti stresori u vezi sa pandemijom COVID-19. Nakon upotrebe upitnika izdvojilo se 17 ajtema koje smo grupisali u 3 glavna faktora koji utiču na nivo doživljenog stresa kod nastavnika. Možda možemo to posmatrati na način da faktor 1 – Poteškoće i stres u izvođenju onlajn nastave podrazumijeva kategorije 1 i 2 (nedostatak digitalnih kompetencija i rad od kuće), faktor 2 – Radni pritisak i opterećenje obuhvata kategorije 3, 4 i 5 (neadekvatno postavljanje granica prema učenicima i roditeljima, nov način vrednovanja rada učenika i nedovoljna kontrola nad sticanjem znanja učenika), faktor 3 – Briga za druge podrazumijeva kategoriju 6 (opšti stresori u vezi sa pandemijom COVID-19). Ajtemi čiji odgovori su bili dihotomni nisu ušli u faktore, takođe ni ajtem za koji je predviđen otvoreni tip odgovora. Provjera latentne dimenzionalnosti upitnika razmotrena je u rezultatima. U ovom istraživanju Radni stresori su u funkciji nezavisne varijable.

The Copenhagen Burnout Inventory CBI (Kristensen et al, 2005) mjeri „globalno sagorijevanje“ i kao centralne aspekte ovog fenomena gdje potencira umor i iscrpljenost. Obuhvata tri (visoko) korelirana faktora: lično izgaranje (npr. „Koliko često se osjećate umorno?“), izgaranje u vezi s poslom (npr. „Osjećate li se istrošeno na kraju radnog dana?“), izgaranje u vezi s klijentima (pacijentima, učenicima...; npr. „Da li Vam je teško da radite s učenicima?“). Upitnik obuhvata 19 ajtema 5-stepenog Likertovog formata od „vrlo često“ do „(skoro) nikada“ (npr. „Koliko često se osjećate umorno?“), odnosno od „veoma mnogo“ do „veoma malo“ (npr. „Osećate li se istrošeno na kraju radnog dana?“), zavisno od ajtema. Za potrebe ove upitničke baterije ajtemi su prilagođeni, te je u svakom ajtemu naglašeno da se odnosi na period poslednjih mjesec dana rada u onlajn nastavi. Izmjene ajtema su ilustrovane kroz sljedeće primjere (uporediti sa prethodno navedenim primjerima ajtema iz originalnog upitnika): Tokom rada u onlajn nastavi u poslednjih mjesec dana, koliko često ste se osjećali umorno? Koliko ste se osjećali istrošeno na kraju radnog dana, provedenog u držanju onlajn nastave u poslednjih mjesec dana? Da li Vam je u poslednjih mjesec dana bilo teško da radite sa učenicima putem onlajn nastave? Interna konzistentnost u ovom istraživanju iznosila je $\alpha = .97$. U ovom istraživanju sagorijevanje na poslu ima funkciju zavisne varijable.

Lista sociodemografskih karakteristika - U okviru upitnika se nalazi i lista sociodemografskih karakteristika, sa ajtemima kojima smo ispitali dob, pol, dužinu radnog staža, da li su nastavnici zaposleni u osnovnoj ili srednjoj školi, te da li su nastavnici razredne ili predmetne nastave (u slučaju predmetne nastave upisivali su i ime predmeta). Socio-demografske varijable su uključene u upitničku bateriju kako bismo došli do jasnijih podataka i eliminisali moguće konfundirajuće varijable. Te varijable su pol (koja ima dvije kategorije: Muški i Ženski), vrsta škole (koja ima dvije kategorije: Osnovna i Srednja škola), varijabla Radni staž mjerena u godinama radnog staža (koju smo za potrebe istraživanja podijelili u 4 kategorije: Od 0 do 9 godina, Od 10 do 19 godina, od 20 do 29 godina, i Preko 30 godina radnog staža) i varijabla Tip predmeta (koja ima dvije kategorije: Razredna nastava i Predmetna nastava, s tim da izabiranjem opcije predmetne nastave ispitanik treba da upiše predmet koji predaje).

Postupak prikupljanja podataka

Baterija testova je postavljena na onlajn platformu čiji je link proslijeđen nastavnicima osnovnih i srednjih škola širom Republike Srpske. Link je proslijeđen preko regionalnih aktiva stručnim saradnicima škola - psiholozima koji su na dobrovoljnoj osnovi dalje proslijeđivali link nastavnicima u školama u kojima su zaposleni. Takođe, link je bio dostupan i na društvenim mrežama. Na početku baterije se nalaze informacije o svrsi istraživanja, karakteristikama upitnika, anonimnosti ispitivanja, kao i molba za sve osobe da dobrovoljno pristanu na učestvovanje u istraživanju i da na pitanja odgovaraju što iskrenije.

Statistička analiza

Za numeričke varijable, kao osnovni statistički pokazatelji korištene su mjere centralne tendencije i mjere raspršenja (AS, SD, Md, Mod, Skjunis, Kurtozis). Studentov t test korišten je za poređenje prosječne vrijednosti profesionalnog izgaranja nastavnika na uzorku iz ovog istraživanja, u odnosu na referentnu vrijednost izgaranja nastavnika iz istraživanja iz 2018. godine. Multipla reglresiona analiza korištena je za provjeru predikcije doživljenog stresa i profesionalnog sagorijevanja preko različitih kriterijumskih varijabli. Razlike između nastavnika u mjerama izgaranja u zavisnosti od tipa škole (osnovna – srednja) provjerene su t testom za nezavisne uzorke, i dodatno ANCOVA analizom kroz koju se kontrolisao efekat uzrasta nastavnika i predmeta koji predaju. U testiranju polnih razlika i razlika u zavisnosti od vrste škole korišten je t test za nezavisne uzorke. Za testiranje razlika u zavisnosti od dužine radnog staža korištena je ANOVA uz prateće post hoc testove. Eksploratorna faktorska analiza je upotrebljena za provjeravanje interne strukture Upitnika radnih stresora koji je kreiran za potrebe ovog istraživanja. Pouzdanost instrumenata je provjerena preko Kronbahovog testa interne konzistencije.

Rezultati

Faktorska analiza upitnika radnih stresora

Nakon što su podaci prikupljeni izvršena je eksploratorna faktorska analiza kreiranog upitnika radnih stresora metodom neopterećenih najmanjih kvadrata (Unweighted Least Squares – ULS) uz Promax rotaciju. U finalnu analizu ušlo je 17 ajtema. Rezultati analize adekvatnosti govore u prilog daljih analiza ($KMO = .82$; $\chi^2_{df=136} = 3159.5$; $p < .001$). Analizom su izdvojena tri faktora koja objašnjavaju oko 50% varijanse. U nastavku slijede opisi i objašnjenja faktora.

Faktor 1 – Poteškoće i stres u izvođenju onlajn nastave

Obuhvata 8 ajtema, ilustrovaćemo neke: Teško mi je bilo prilagoditi se na izvođenje onlajn nastave; Nemogućnost da imam direktan kontakt sa svim učenicima mi jako otežava obradu novih nastavnih jedinica; Bilo mi je stresno raditi onlajn nastavu. Viši skorovi na ovim ajtemima označavaju da su postojale poteškoće i stres u izvođenju onlajn nastave, dok niži da su poteškoće i stres bili slabo prisutni ili nikako. Primjer ajtema u negativnom smjeru: Dobra strana rada od kuće jeste da mogu sa istog mjesta da obavljam više stvari (npr. brinem o svojoj porodici, radim kućne poslove, komuniciram sa prijateljima i sl); Odgovara mi držanje nastave od kuće. Kod ovih ajtema viši skorovi označavaju niske poteškoće i stres u izvođenju onlajn nastave, a niži skorovi označavaju postojanje velikog broja poteškoća i visok nivo doživljenog stresa u izvođenju onlajn nastave. Ovaj faktor zapravo odražava materijalno-tehničke poteškoće u izvođenju online nastave, ali i stres koji je izazvan prilagođavanjem na novi način rada. Interna konzistencija ovog faktora iznosi .79.

Faktor 2 – Radni pritisak i opterećenje

Ovaj faktor obuhvata 6 ajtema, od kojih su možda najreprezentativniji: Imam utisak da roditelji učenika „koriste“ ovu situaciju da bi od nastavnika izmamili bolje ocjene za svoju djecu; Roditelji vrše pritisak na nastavnike da učenicima, zbog pandemije i drugačijeg načina izvođenja nastave, daju bolje ocjene nego što ih stvarno zaslužuju. Viši skorovi na predstavljenim ajtemima označavaju da je kod ispitanika u izrazitoj mjeri prisutan radni pritisak i opterećenje, a niski skorovi označavaju nisko ili odsustvo radnog pritiska i opterećenja. Pritisak i opterećenje kojima nastavnici izvještavaju se odnose na pritisak koji su imali od roditelja učenika, ali u drugim ajtemima to može biti i od nadređenih, te možda i unutrašnjih pritisak u vezi sa ličnim očekivanjem da postignu podjednak kvalitet nastave kao i kod nastave u učionici, te zabrinutost da će kvalitet nastave uticati na budućnost školovanja. Interna konzistencija ovog faktora iznosi .69.

Faktor 3 – Briga za druge

Tri ajtema opisuju ovaj faktor: Moji roditelji ili drugi članovi bliske rodbine pripadaju rizičnoj grupi te sam dodatno strahovao/la da li će se zaraziti novim koronavirusom; Za vrijeme pandemije sam dodatno strahovao/la zato što je član moje porodice hronični bolesnik; Plašim se da će neko od mojih bližnjih dobiti otkaz zbog pandemije. Visoki skorovi na ovim ajtemima označavaju veliku zabrinutost za druge osobe u okolini ispitanika, dok niski skorovi na ovim ajtemima označavaju nisu zabrinutost ili odsustvu zabrinutosti za druge osobe. Iako je u ovom radu akcenat na stresu koji nastavnici doživljavaju zbog onlajn nastave, ne možemo zanemariti stres koji se javlja pod uticajem brige za sebe i druge u kontekstu doživljaja opasnosti po zdravlje i život usljed uticaja pandemije. Interna konzistencija ovog faktora iznosi .64.

U tabeli 1. u nastavku prikazana je matrica faktorskih zasićenja, zajedno sa korelacijama faktora i mjerama interne konzistencije.

Tabela 1. Matrica faktorskih zasićenja upitnika radnih stresora

Br.	Ajtem	F1	F2	F3
20	Teško mi je bilo prilagoditi se na izvođenje onlajn nastave.	.68		
12	Nemogućnost da imam direktan kontakt sa svim učenicima mi jako otežava obradu novih nastavnih jedinica.	.60		
37	Bilo mi je stresno raditi onlajn nastavu.	.57		
6	Teško sam podnosio/la izolaciju u kući.	.51		
33	Brinem se da li će sljedeće školske godine nastava moći da se odvija u učionicama.	.39		
1	Posjedujem dovoljne informatičko-tehnološke kompetencije za izvođenje onlajn nastave.	-.41		

10	Dobra strana rada od kuće jeste da mogu sa istog mjesta da obavljam više stvari (npr. brinem o svojoj porodici, radim kućne poslove, komuniciram sa prijateljima i sl).	-.71		
4	Odgovara mi držanje nastave od kuće.	-.86		
5	Imam utisak da roditelji učenika „koriste“ ovu situaciju da bi od nastavnika izmamili bolje ocjene za svoju djecu.		.84	
28	Roditelji vrše pritisak na nastavnike da učenicima, zbog pandemije i drugačijeg načina izvođenja nastave, daju bolje ocjene nego što ih stvarno zaslužuju.		.84	
27	Ocjene koje učenici dobijaju za vrijeme onlajn nastave nisu u skladu sa njihovim stvarnim znanjem.		.52	
30	Bojim se da ću zbog onlajn nastave pogrešno ocijeniti („zakinuti“) neke učenike u vrednovanju njihovog znanja i rada.		.43	
19	Nisam uspio/la da ocjenim sve učenike u okviru onlajn nastave		.39	
22	Ne javljam se i ne odgovaram na poruke učenicima i roditeljima vikendom i poslije radnog vremena.		.35	
17	Moji roditelji ili drugi članovi bliske rodbine pripadaju rizičnoj grupi te sam dodatno strahovao/la da li će se zaraziti novim koronavirusom.			.86
36	Za vrijeme pandemije sam dodatno strahovao/la zato što je član moje porodice hronični bolesnik.		.79	
11	Plašim se da će neko od mojih bližnjih dobiti otkaz zbog pandemije.		.42	
α		.79	.69	.64
K.k.		3.06	2.29	1.66
Kor. F1	Poteškoće i stres u izvođenju onlajn nastave	1.00		
Kor. F2	Radni pritisak i opterećenje	.48	1.00	
Kor. F3	Briga za druge	.43	.46	1.00

Deskriptivna statistika

Analiza deskriptivnih karakteristika pokazuje da vrijednosti sagorijevanja na poslu i doživljenih radnih stresora kreću oko teorijskih prosjeka. Od stresora, najveću prosječnu vrijednost imaju oni koji se odnose na prvi faktor – Poteškoće i stres u izvođenju onlajn nastave.

Tabela 2. Deskriptivne karakteristike

	<i>AS</i>	<i>Med</i>	<i>Mod</i>	<i>SD</i>	<i>Sk</i>	<i>Ku</i>	<i>Min</i>	<i>Maks</i>
Sagorijevanje na poslu	3.00	3.05	3	0.88	.10	-.54	1	5
F1 - Poteškoće i stres u izvođenju onlajn nastave	3.27	3.25	3	0.72	-.23	-.17	1	5
F2 – Radni pritisak i opterećenje	2.61	2.67	3	0.70	.17	-.45	1	5
F3 – Briga za druge	3.05	3.00	3	1.08	-.03	-.84	1	5

Analiza rezultata prema hipotezama

Prvom hipotezom pretpostavljena je veća prosječna vrijednost profesionalnog sagorijevanja na uzorku iz ovog istraživanja, u odnosu na referentnu vrijednost izgaranja iz istraživanja iz 2018. godine. Tada je istraženo sagorijevanje na poslu kod uzorka nastavnika osnovnih i srednjih škola Republike Srpske prema istom instrumentu koji je korišten u ovom istraživanju (The Copenhagen Burnout Inventory CBI). Istraživanje iz 2018. je sprovedeno u okviru projekta „Uspostavljanje referalnog mehanizma podrške djeci u školama Republike Srpske“ koje je sprovodilo Društvo psihologa RS i prosječna vrijednost profesionalnog sagorijevanja na tom uzorku je tada iznosila $AS = 1.97$. Rezultati naše analize pokazuju da je prosječna vrijednost profesionalnog izgaranja statistički značajna u odnosu na referentnu vrijednost ($AS = 3.00$; $SD = .88$; $p < .001$; $d = 1.17$). Ovi rezultati u potpunosti potvrđuju prvu hipotezu.

Drugom hipotezom predviđeno je da se sagorijevanje na poslu može predvidjeti na osnovu definisanih radnih stresora. Multiplom regresijom dobijen je statistički značajan model kojim se objašnjava oko 47% varijanse izgaranja ($R = .68$; $R^2 = .47$; $F_{(3, 495)} = 145.12$; $p < .001$). U tabeli 3. u nastavku prikazani su parcijalni doprinosi, i kao što se može vidjeti, sagorijevanje na poslu nastavnika najbolje predviđaju stresori vezani za Poteškoće i stres u izvođenju onlajn nastave, zatim Radni pritisak i opterećenje i na kraju stresori vezani za Brigu za druge, koji, iako imaju nisku vrijednost, ipak statistički značajno doprinose predikciji izgaranja. Može se zaključiti da, što su nastavnici u prosjeku više izloženi radnim stresorima to imaju veću vjerovatnoću profesionalnog sagorijevanja. Ovi rezultati u potpunosti potvrđuju drugu hipotezu.

Tabela 3. Predviđanje sagorijevanja na poslu na osnovu radnih stresora

	β	p
F1 – Poteškoće i stres u izvođenju onlajn nastave	.499	< .001
F2 – Radni pritisak i opterećenje	.255	< .001
F3 – Briga za druge	.102	< .01

Trećom hipotezom predviđene su razlike između nastavnika zaposlenih u osnovnim i srednjim školama, međutim, jedine značajne razlike i to na nivou $p < .05$, primjećene su za stresore vezane za Poteškoće i stres u izvođenju nastave, gdje nastavnici zaposleni u osnovnim školama u prosjeku doživljavaju više radnih stresora (Tabela 4.).

Tabela 4. Razlike između nastavnika zaposlenih u osnovnoj i srednjoj školi

	Radi u:	N	AS	SD	d	p
Sagorijevanje na poslu	U osnovnoj školi	403	2.96	0.88	0.24	.060
	U srednjoj školi	78	3.17	0.85		
F1 – Poteškoće i stres u izvođenju onlajn nastave	U osnovnoj školi	403	3.31	0.69	0.27	.021
	U srednjoj školi	78	3.11	0.80		
F2 – Radni pritisak i opterećenje	U osnovnoj školi	403	2.62	0.69	0.18	.172
	U srednjoj školi	78	2.50	0.67		
F3 – Briga za druge	U osnovnoj školi	403	3.05	1.10	0.07	.605
	U srednjoj školi	78	2.98	1.01		

Mjera veličine efekta ukazuje da vrsta škole ima mali efekat na sagorijevanje na poslu i doživljavanje Poteškoća i stresa u izvođenju onlajn nastave. Zbog toga je u nastavku analize provjereno da li se ovakvi rezultati zadržavaju nakon kontrole uzrasta i predmeta koji nastavnici predaju, jer ove varijable mogu imati efekat na dobijene rezultate, što je provjereno naknadnim ANCOVA analizama. Primjećeno je da nakon kontrole dobi ispitanika razlike u Poteškoće i stres u izvođenju onlajn nastave prestaju biti statistički značajne, iako sama dob nema statistički značajan efekat na odnos između škole i Poteškoća i stresa u izvođenju onlajn nastave.

Četvrtom hipotezom predviđene su polne razlike. Jedine značajne razlike primjećene su za stresore vezane za Poteškoće i stres u izvođenju onlajn nastave, gdje su nastavnice u prosjeku značajno sklonije doživljavanju radnih stresora (Tabela 5.). Ovi rezultati ne govore u prilog postavljenoj hipotezi, kojom je predviđeno da neće biti razlika.

Tabela 5. Razlike između nastavnika i nastavnica

	Pol	N	AS	SD	d	p
Sagorijevanje na poslu	Muški	61	2.87	0.93	0.18	.209
	Ženski	429	3.03	0.87		
F1 – Poteškoće i stres u izvođenju onlajn nastave	Muški	61	2.97	0.67	0.50	< .001
	Ženski	429	3.32	0.72		
F2 – Radni pritisak i opterećenje	Muški	61	2.72	0.76	0.17	.213
	Ženski	429	2.60	0.69		
F3 – Briga za druge	Muški	61	2.81	1.15	0.25	.065
	Ženski	429	3.09	1.07		

Naknadnom ANCOVA analizom je utvrđeno da dob i predmet koji nastavnici predaju nemaju efekat na odnos između pola i sagorijevanja na poslu i radnih stresora.

Peta hipoteza se odnosila na efekat radnog staža na doživljavanje stresora i profesionalno sagorijevanje, gdje smo očekivali trend da su stresori i sagorijevanje najizraženiji na početku i na kraju radnog staža. Dobijeni rezultati, nakon analize varijanse, pokazuju da ova hipoteza nije potvrđena na ovom uzorku ispitanika. Jedine statistički značajne razlike, uz mali efekat, primjećene su za grupu stresora vezanih za Radni pritisak i opterećenje, ali ne u skladu sa očekivanim trendom. Ispitanici u ovom istraživanju sa najmanjim radnim stažom doživljavaju najviše stresa.

Tabela 6. Razlike u stresu u zavisnosti od dužine radnog staža

	Staż	N	AS	SD	F	df	p	η^2
Sagorijevanje na poslu	Od 0 do 9	149	2.98	0.87	1.10	3	.35	.01
	Od 10 do 19	234	3.06	0.93				
	Od 20 do 29	87	2.93	0.80				
	Preko 30	29	2.79	0.75				
F1 – Poteškoće i stres u izvođenju onlajn nastave	Od 0 do 9	149	3.20	0.74	1.71	3	.16	.01
	Od 10 do 19	234	3.35	0.72				
	Od 20 do 29	87	3.20	0.68				
	Preko 30	29	3.32	0.76				
F2 – Radni pritisak i opterećenje	Od 0 do 9	149	2.78	0.70	4.36	3	.01	.03
	Od 10 do 19	234	2.54	0.68				
	Od 20 do 29	87	2.53	0.71				
	Preko 30	29	2.52	0.62				
F3 – Briga za druge	Od 0 do 9	149	3.12	1.04	1.46	3	.22	.01
	Od 10 do 19	234	3.06	1.13				
	Od 20 do 29	87	3.01	0.98				
	Preko 30	29	2.67	1.12				

Post hoc testom za Radni pritisak i opterećenje utvrđeno je da najviše stresa doživljavaju nastavnici koji imaju od 0 do 9 godina radnog staža, te da se značajno razlikuju od onih koji imaju od 10 do 19 godina radnog staža, kao i od onih koji imaju od 20 do 29 godina radnog staža. Iako se ne razlikuju značajno od nastavnika koji imaju više od 30 godina radnog staža može se primijetiti srednje izražen efekat.

Tabela 7. Razlike u Radnom pritisku i opterećenju u zavisnosti od dužine radnog staža

Stož 1	Stož 2	AS (Stož 1 - Stož 2)	<i>p</i>	<i>d</i>
Od 0 do 9	Od 10 do 19	0.24	.001	0.35
	Od 20 do 29	0.25	.007	0.35
	Preko 30	0.27	.059	0.39
Od 10 do 19	Od 20 do 29	0.01	.870	0.01
	Preko 30	0.03	.839	0.03
Od 20 do 29	Preko 30	0.01	.928	0.02

Diskusija

Osnovna pretpostavka ovog istraživanja je da uvođenje onlajn nastave povećava nivo doživljenog stresa nastavnika, što vodi i povećanom riziku od sagorijevanja na poslu. Pri tom se pandemija virusom korona izdvaja kao veoma važan faktor koji može uticati na rezultate, jer je ona u kontekstu ovog istraživanja i glavni razlog za prelazak prosvjetnih radnika sa klasične na onlajn nastavu. Uz svijest o efektima pandemije pažnja u ovom istraživanju je usmjerena na efekte promjene stila izvođenja nastave.

Rezultati u osnovi govore u prilog pretpostavci da je prelaz na onlajn nastavu povećao nivo doživljenog stresa nastavnika, a onda i rizik profesionalnog sagorijevanja nastavnika, i to najviše zbog stresora koji se odnose na Poteškoće i stres u izvođenju onlajn nastave. Ne treba zaboraviti da je sagorijevanje u prosjeku umjerenog intenziteta na uzorku ispitanika u ovom istraživanju.

Efekat onlajn nastave na sagorijevanje na poslu nastavnika

Poredeći rezultate dobijene u ovom istraživanju sa rezultatima iz prethodnih istraživanja moglo se vidjeti da je prelazak na onlajn nastavu tokom trajanja pandemije virusom korona imao izražen efekat ukoliko posmatramo vezu doživljenih stresora sa jedne strane i profesionalnog sagorijevanja nastavnika sa druge strane, čime su replicirani rezultati i drugih istraživanja (Petrie, 2020;

MacIntyre et al., 2020). Kako se pandemija pojavila iznenada, bilo je neophodno veoma brzo prilagoditi nastavu zahtjevima novonastale situacije. Mnogi od njih nisu imali dovoljno iskustva sa digitalnim sredstvima komunikacije, a pored toga, neki od njih su snimali materijale koji su emitovani preko servisa javnog oglašavanja. Na taj način su se nastavnici, između ostalog, izložili i široj javnosti čime je narušena „privatnost“ kako učionice, tako i nastavnika, koji su nastavu obavljali najčešće iz vlastitih domova. Dodatni uzrok ovako snažnog efekta je vezan i za zabrinutost za vlastito zdravlje i zdravlje svojih bližnjih. Uz ovakav obim stresogenih faktora i efekat koji je prikazan u rezultatima, može se raspravljati da je nagli prelazak sa tradicionalne nastave na onlajn nastavu, tokom globalne krize izazvane pandemijom, mogao za neke nastavnike biti traumatsko iskustvo, što zahtijeva dodatnu provjeru, a i mjere prevencije i podrške. Gledano praktično, dobijeni rezultati iz ovog istraživanja i srodnih, sugerišu da je nastavničkoj profesiji neophodna podrška kako u unapređenju kompetencija, tako i emocionalno, u nošenju sa stresorima.

Odnos između radnog stresa i rizika od sagorijevanja na poslu

Rezultati sugerišu i da se nastavničko sagorijevanje na poslu može predvidjeti preko doživljenih radnih stresora, a da se kao najbolji prediktor izdvajaju stresori vezani za Poteškoće i stres u izvođenju onlajn nastave. Pored poteškoća sa tehnikom i tehnologijom, jedan od važnih indikatora poteškoća u izvođenju nastave je nemogućnost da nastavnik ima direktan kontakt sa učenicima. Nije iznenađujuće da je važan stresogeni faktor vezan za prostu ljudsku potrebu da ima nesmetan kontakt sa drugim ljudskim bićem. Deprivacija te normalne ljudske potrebe vodi ka emocionalnoj iscrpljenosti, gubitku energije i izbjegavanju posla, što jesu karakteristike profesionalnog sagorijevanja (Borritz et al., 2005). Pri tom, globalna pandemija nije samo uticala na uspostavljanje kontakta u profesionalnom okruženju, već u svim segmentima ljudske zajednice.

Drugi značajan prediktor, koji obuhvata Radni pritisak i opterećenje, odnosno pritisak od strane roditelja na nastavnike, takođe indirektno ukazuje da kontakt između nastavnika i učenika znatno trpi. Sa druge strane, nastava koja se sprovodila je bila drastično kraća, te se određeni instruktivni aspekt nastave realizovao preko različitih aplikacija kao što je npr. vajber, preko kojeg su nastavnici dostavljali razne materijale koje su učenici trebali savladati uz pomoć roditelja, a nakon čega je bilo neophodno organizovati provjeru znanja. Na to sve, tokom perioda istraživanja se osjećala tendencija nastavnika da ispoštuju kompletan nastavni plan i program, što je pod ovakvim

uslovima bilo neizvodljivo. Očekivano je da pod takvim uslovima opšti uspjeh učenika trpi. Može se pretpostaviti da nastavnici, gledajući na moguće ishode prelaza na onlajn nastavu, unaprijed očekuju određene neuspjehe što dovodi u pitanje svrhu njihovog rada i truda, utiče na motivaciju, a samim tim i povećava rizik od profesionalnog sagorijevanja. Posljedice tih potencijalnih neuspjeha su dugoročne, a povlače za sobom profesionalnu odgovornost, što se uklapa u ideju gubitka motivacije i emocionalnoj iscrpljenosti koja je u osnovi profesionalnog sagorijevanja.

Treći prediktor profesionalnog sagorijevanja nastavnika Briga za druge u vezi je sa privatnim životom i potencijalnim posljedicama virusa korona. Ispostavilo se da je statistički značajan prediktor profesionalnog sagorijevanja i da postoji zabrinutost za posljedice korone na privatni život. Međutim, u poređenju sa prediktivnom vrijednošću Poteškoća i stresa u izvođenju onlajn nastave doprinos Brige za druge vezano za pandemiju je mnogo manji. Tokom prikupljanja podataka od nastavnika je traženo da daju odgovore iz svoje profesionalne uloge. Sa takvom perspektivom, jasno je da je za nastavnika najveći izazov organizacija nastave i pitanje da li se pod ovakvim okolnostima može obavljati nastavnička funkcija, a to je podučavanje.

Razlike u doživljenom stresu u zavisnosti od vrste škole i pola i efekat dužine radnog staža na doživljeni stres

Pozivajući se na rezultate drugih istraživanja (Ferguson et al, 2012) u ovom istraživanju se pošlo od pretpostavke da će nastavnici zaposleni u srednjim školama doživljavati više radnog stresa u odnosu na nastavnike zaposlene u osnovnim školama. Međutim, dobijeni rezultati sugerišu suprotno, mada je riječ o malom efektu. Vođeni idejom da bi struktura koju su osnovne škole na neki način imale (TV nastava koja bi bila jednoobrazna za sve osnovne škole) mogla biti olakšavajuća okolnost, pretpostavili smo da samim tim doživljavaju i manje stresa. Srednje škole su realizovale onlajn nastavu u skladu sa svojim mogućnostima i djelovalo je da bi ova sloboda nastavnicima u srednjim školama mogla biti teret zbog upotrebe tehnike i tehnologije koju nedovoljno poznaju, međutim rezultati ne ukazuju na to. Na to sve, dodatni izvor stresa za obe grupe je prosta nepripremljenost za izvođenje ovakvih tipova nastave. To što je ipak veći stres doživljen kod nastavnika u osnovnim školama, i pored pomenute jednoobrazne strukture, može biti usljed velikog opterećenja koje je ta promjena podrazumijevala, jer nastavnici nisu uopšte pripremljeni za televizijsko istupanje kao oblik nastave. Takođe, nastavnici u osnovnim školama su imali veliku odgovornost prema djeci koja su još uvijek nedovoljno samostalna, nižeg uzrasta, i

uopšteno u prosjeku imaju veći broj učenika u poređenju sa brojem učenika srednjih škola. Dobijeni rezultati mogu biti vrlo specifični za prigodni i neujednačen uzorak u ovom istraživanju ($N_{os} = 403$; $N_{ss} = 78$), pa prema tome, ovakve rezultate treba generalizovati uz svijest o metodološkim ograničenjima.

Što se tiče pola, razlike u doživljenom stresu variraju u zavisnosti od istraživanja, kulture, socioekonomskog statusa same škole i drugi faktora (Bottiani, 2019; Rehman et al., 2020; Ferguson et al, 2012). Upravo zbog tih neusaglašenost se u ovom istraživanju pošlo od nulte hipoteze, uz mogućnost da će kod nastavnica biti viši skorovi na skali stresa, ali to neće biti u domenu statističke značajnosti. Dobijeni rezultati ipak ukazuju da nastavnice doživljavaju statistički značajno više radnih stresora vezanih za poteškoće u izvođenju nastave od nastavnika, ali da efekat ovih razlika nije veliki. Dobijeni rezultati mogu biti odraz specifičnosti kulture u kojoj je ovo istraživanje rađeno, ali npr. nastavnici i nastavnice se ne razlikuju značajno po drugim mjerenim varijablama, što bi se uklopilo u neke kulturalne aspekte. Gledajući indikatore iz upitnika radnih stresora može se pretpostaviti da je nastavnicama u početku odgovarao rad od kuće, ali da im je vremenom najveći izazov postao preklapanje različitih uloga na istom prostoru (nastavnica, majka, supruga, kćerka, prijateljica, itd.), a da su im na drugom mjestu izazovi vezani za samo izvođenje online nastave.

Gledajući odnos između stresora i radnog staža dovoljno je uzeti u obzir da su nastavnici sa radnim stažom dužim od 25 godina pretrpjeli tokom svoje karijere ogromne stresore uključujući i rat, i druge političko-ekonomske turbulencije, globalne finansijske krize, poplave, a u ovom periodu i pandemiju. Mlađi nastavnici možda tokom tih iskustava nisu bili prosvetni radnici, ali su svakako mogli osjetiti posljedice tih događaja. Svakako, opšte očekivanje je bilo da će nastavnici u prosjeku najviše radnog stresa doživljavati na početku i na kraju radnog staža (Melchior et al, 2007; Mirković i sar., 2020). Dobijeni rezultati ukazuju da su jedine značajne razlike u stresu primjećene za Radni pritisak i opterećenje kao izvor stresa, a da ga u prosjeku najviše doživljavaju nastavnici sa najmanje radnog staža. Mladi nastavnici su u riziku da ih roditelji ne dožive dovoljno ozbiljno, sa dovoljno iskustva i da ne poštuju njih kao profesionalce. Mladi nastavnici su još uvijek u procesu razvijanja profesionalnih kompetencija i upoznavanja škole kao specifičnog sistema, a u tom procesu im se dešava pandemija koju niko nije očekivao. Sve ovo govori u prilog da su mlađi nastavnici bili još više nepripremljeni za novonastalu situaciju za razliku od kolega sa više radnog iskustva i zbog toga doživjeli više stresa.

Zaključak i implikacije

U zaključku ovog istraživanja se može reći da se uvođenjem onlajn nastave povećao nivo doživljenog radnog stresa nastavnika, što je dodatno značajno povećalo rizik od sagorijevanja na poslu. Tom zaključku doprinosi činjenica da se prelazak na onlajn nastavu desio u periodu globalne pandemije virusom korona, te da je prelaz morao biti sproveden veoma brzo.

Dobijeni rezultati ukazuju da su nastavnici, koji su realizovali onlajn nastavu doživjeli više radnog stresa u odnosu na ranije nalaze doživljenog radnog stresa u klasičnoj nastavi. Veličina dobijenog efekta sugerise da je nastavnicima neophodna i tehnička i emocionalna podrška. Tehnička u smislu podrške u realizaciji nastave putem alternativnih alata za koje nisu bili pripremljeni, a emocionalna u smislu opšteg nošenja sa novonastalom situacijom. Pod ovim drugim vidom podrške se ne misli samo na podršku od strane stručnih službi same škole, već i međusobne kolegijalne podrške, ali i mehanizama koje mogu propisati razna tijela, uključujući i Ministarstvo prosvete i kulture Republike Srpske i Republički pedagoški zavod Republike Srpske.

Tome se može dodati zaključak da nastavnici koji doživljavaju više radnog stresa imaju veći rizik od sagorijevanja na poslu, a da je najveći uzrok tog stresa u vezi sa Poteškoćama i stresom u izvođenju onlajn nastave, zbog kojih su nastavnici spriječeni da ostvare ishode nastavnog plana i programa. Pored toga, izvor stresa dolazi i od pritiska od strane roditelja, ali i iz privatnog života, a u vezi sa pandemijom.

Prema rezultatima ovog istraživanja više tehničke podrške je potrebno nastavnicima zaposlenim u osnovnim školama, koji doživljavaju značajno više poteškoća u izvođenju nastave. Sa druge strane, nastavnici u srednjim školama imaju u prosjeku viši skor na dimenziji profesionalnog sagorijevanja, ali nedovoljno da bi ga smatrali statistički značajnim. Ovaj rezultat ne mijenja činjenicu da je i jednima i drugima neophodna dodatna podrška.

Ovakav zaključak se može i prenijeti na polne razlike koje su primijećene samo za poteškoće u izvođenju nastave, gdje nastavnice doživljavaju statistički značajno više poteškoća. Međutim, neophodno je uzeti u obzir da je broj nastavnica uključenih u istraživanje puno veći od nastavnika. Dužina radnog staža je, kako se moglo vidjeti, jedino bitna u odnosu između nastavnika i roditelja, gdje nastavnici sa najmanje radnog staža doživljavaju najviše stresa. U ovim slučajevima podrška starijih kolega može biti veoma značajna.

Detalniji uvid u emocionalno stanje nastavnika bi se mogao dobiti kvalitativnim istraživanjem, bilo da se koristi intervju ili fokus grupa. Takođe bi bilo veoma korisno ispitati efekte različitih vidova podrške koju su nastavnici u proteklom periodu dobili, te kako je ta podrška uticala na nivo doživljenih stresova i u osnovi na sagorijevanje na poslu.

Literatura:

- Barnes, L. L. B., Agago, M. O., & Coombs, W. T. (1998). Effects of job-related stress on faculty intention to leave academia. *Research in Higher Education*, 39, 457-469.
- Beer J., & Beer. J. (1992). Burnout and Stress, Depression and Self-Esteem of Teachers. *Psychological Reports*, 71, 1331-1336.
- Borman, G. D., & Dowling, N. M. (2008). Teacher attrition and retention: A meta-analytic and narrative review of the research. *Review of Educational Research*, 78(3), 367-409.
- Borritz M., Bültmann U., Rugulies R., Christensen K. B., Villadsen E., & Kristensen T.S. (2005). Psychosocial Work Characteristics as Predictors for Burnout: Findings From 3-Year: Follow Up of the PUMA Study. *Journal of General Internal Medicine* 47(10) 1015-1025.
- Bottiani J. H., Duran C. A., Pas E. T., & Bradshaw C.P. (2019). Teacher stress and burnout in urban middle schools: Associations with job demands, resources, and effective classroom practices. *Journal of School Psychology* 77, 36–51.
- Boyle, G. J., Borg, M. G., Falzon, J. M., & Baglioni, A. J. (1995.). A structural model of the dimension of teachers stress. *British Journal of Educational Psychology*, 65(1), 49-67
- Brackett, M. A., Palomera, R., Mojsa, J., Reyes, M., & Salovey, P. (2010). Emotion regulation ability, job satisfaction, and burnout among British secondary school teachers. *Psychology in the Schools*, 47, 406-417.
- Brewer, E. W., & McMahan, J. (2004). Job stress and burnout among industrial and technical teacher educators. *Journal of Vocational Education Research*, 28(2), 1-17.
- Brkić, I., & Rijavec, M. (2011). Izvori stresa, suočavanje sa stresom i životno zadovoljstvo učitelja razredne i predmetne nastave. *Napredak: Časopis za interdisciplinarna istraživanja u odgoju i obrazovanju*, 152(2) 211 – 225.
- Byrne, B. M. (1999). The nomological network of teacher burnout: A literature review and empirically validated model. In R. Vandenberghe & A. M. Huberman (Eds.), *Understanding and preventing teacher burnout: A sourcebook of international research and practice*. Cambridge University Press, 15-37
- COI Step by step (2020). *Procjena online nastave tokom pandemije COVID-19 od strane roditelja i učenika u BiH: Izvještaj (mart-juni 2020.)* preuzeto 5.1.2021. sa <https://tarik.doc.ba/wp-content/uploads/2020/08/SBS-Izvje%C5%A1taj-PDF-Draft-16.08..pdf>
- Colangelo, T. M. (2004). *Teachers stress and burnout and the role of physical activity and parent involvement*. M.A Dissertation, Department of Psychology, Central Connecticut State University New Britain, Connecticut.

- Desoukya D. & Allamb H. (2017). Occupational stress, anxiety and depression among Egyptian teachers. *Journal of Epidemiology and Global Health*, 7(3), 191 – 198.
- Farber, B. A. (1991). *Crisis in education: Stress and burnout in the American teacher*. San Francisco, CA: Jossey-Bass.
- Ferguson K., Frost L., & Hall D. (2012). Predicting Teacher Anxiety, Depression, and Job Satisfaction. *Journal of teaching and learning*, 8(1).
- Folkman, S., Lazarus, R. S., Dunkel-Schetter, C., DeLongis, A., & Gruen, R. J. (1986). Dynamics of a stressful encounter: Cognitive appraisal, coping, and encounter outcomes. *Journal of Personality and Social Psychology*, 50(5), 992–1003.
- Franceško, M., & Mirković B. (2008). *Organizaciono ponašanje: moć organizacionog ponašanja*. Novi Sad, RS: Fakultet za pravne i poslovne studije.
- Johnson S., Cooper C., Cartwright S., Donald I., Taylor P., & Millet C. (2005). The experience of work-related stress across occupations. *Journal of Managerial Psychology*, 20(2), 178–187.
- Keleman, A., & Subotić, S. (2022). Opinions of students, professors, and parents about online teaching in high schools during the first wave of the COVID-19 pandemic. In M. Videnović, N. Simić, I. Stepanović Ilić, K. Damjanović & M. Rajić (Eds.), *Proceedings of the XXVIII scientific conference: Empirical studies in psychology* (pp. 73-75). Institute of Psychology, Laboratory for Experimental Psychology, Faculty of Philosophy, University of Belgrade.
- Kristensen T. S., Borritz M., Villadsen E. & Christensen K.B. (2005). The Copenhagen Burnout Inventory: A new tool for the assessment of burnout. *Work & Stress* 19(3), 192-207.
- Kyriacou, C. (2001.). *Temeljna nastavna umijeća*. Zagreb: Educa.
- Lazarus, R. S., & Folkman, S. (2004.). *Stres procjena i suočavanje*. Jastrebarsko: Naklada Slap
- Lazarus R. S. (2006). *Stress and emotion: A new synthesis*. New York, NY: Springer Publishing Company.
- MacIntyre, P. D., Gregersen, T., & Mercerc, S. (2020). Language teachers' coping strategies during the Covid-19 conversion to online teaching: Correlations with stress, wellbeing and negative emotions. *System* 94.
- Marić, T., & Subotić, S. (2022). Students' experiences of the effectiveness of the teaching process during the shortened live school classes following the online teaching phase of the COVID-19 pandemic. In M. Videnović, N. Simić, I. Stepanović Ilić, K. Damjanović & M. Rajić (Eds.), *Proceedings of the XXVIII scientific conference: Empirical studies in psychology* (pp. 76-78). Institute of Psychology, Laboratory for Experimental Psychology, Faculty of Philosophy, University of Belgrade.

- Maslach, C., Schaufeli, W. B., & Leiter, M. P. (2001). Job Burnout. *Annu. Rev. Psychol*, 52, 397–422.
- McIntyre, T. M., McIntyre, S. E., & Francis, D. J. (2017). *Educator stress: An occupational health perspective*. New York, NY: Springer Berlin Heidelberg.
- Melchior, M., Caspi, A., Milne, B. J., Danese, A., Poulton, R., & Moffitt, T. E. (2007). Work stress precipitates depression and anxiety in young working women and men. *Psychological Medicine*, 37(8), 1119-1129.
- Mirković, B., Zečević, I., & Marinković, N. (2020). *Zadovoljstvo poslom, stres i sagorijevanje nastavnika*. Banjaluka: Univerzitet u Banjaluci, Filozofski fakultet
- Mondal, N. K. (2012). *Academia Arena*. *Academia Arena*, 4(6), 20–24.
- Paleksić, V., Ubović, R., & Popović, M. (2015). Osobine ličnosti i sindrom sagorijevanja kod nastavnika osnovnih i srednjih škola. *Scripta Medica*, 46(2), 118–24.
- Petrie C. (2020). *Current opportunities and challenges on Covid-19 in education. Spotlight: Quality education for all during Covid-19 crisis*. OECD/Hundred Research Report preuzeto 3.1.2020. sa: https://hundred-cdn.s3.amazonaws.com/uploads/report/file/15/hundred_spotlight_covid-19_digital.pdf
- Platsidou, M. (2010). Trait Emotional Intelligence of Greek Special Education Teachers in Relation to Burnout and Job Satisfaction. *School Psychology International*, 6, 60-63.
- Radetić Lovrić, S., Runić, N., Cvijanović, N., Anđić, B., Đurić, D., Mojić, D., & Ružić Milunić, G. (2022). *Vaspitanje i obrazovanje u doba COVID-19 pandemije: Stavovi učenika, nastavnika, vaspitača i stručnih saradnika o vaspitno-obrazovnom radu tokom COVID-19 pandemije u školama i predškolskim ustanovama u Republici Spskoj*. Izvještaj istraživanja. Banjaluka: Društvo psihologa Republike Srpske preuzeto 5.6.2022. sa: <https://dprs.rs.ba/2022/04/28/vaspitanje-i-obrazovanje-u-doba-covid-19-pandemije-izvjestaj-istrazivanja/>
- Rehman U., Shahnawaz, M. G., Khan, N. H., Kharshiing, K. D., Khursheed, M., Gupta, K., Kashyap, D., & Uniyal, R. (2020). Depression, Anxiety and Stress Among Indians in Times of Covid-19 Lockdown, *Community Mental Health Journal*.
- Salami, S. O. (2006). Management of stress among trainee-teachers through cognitive behaviour therapy. *Personality Study and Group Behaviour*, 26, 1-25.
- Smith, E. Anderson, J. L., & Lovrich, N.P. (1995). The multiple sources of workplace stress among land-grant university faculty. *Research in Higher Education*, 36, 261-282.

- Squillaci Lanners, M. (2020). Are teachers more affected by burnout than physicians, nurses and other professionals? A systematic review of the literature. *Advances in Human Factors and Ergonomics in Healthcare and Medical Devices: Proceedings of the AHFE 2019 International Conference on Human Factors and Ergonomics in Healthcare and Medical Devices, July 24-28, 2019, Washington DC, USA 10* (pp. 147-155). Springer International Publishing.
- Teles, R., Valle, A., Rodríguez, S., Piñeiro, I., & Regueiro, B. (2020). Perceived Stress and Indicators of Burnout in Teachers at Portuguese Higher Education Institutions (HEI). *International Journal of Environmental Research and Public Health* 17(9), 3248.
- Unterbrink, T., Hack, A., Pfeifer, R., Buhl-Grießhaber, V., Müller, U., Wesche, H., Frommhold, M., Scheuch, K., Seibt, R., Wirsching, M., & Bauer, J. (2007). Burnout and effort-reward-imbalance in a sample of German teachers. *International Archives of Occupational and Environmental Health*, 80(5), 433-441.
- Wadhwa, N. (2020). Online Versus Offline Mode Of Education –Is India Ready To Meet The Challenges Of Online Education In Lockdown? *Journal of the Social Sciences*.
- Zhong J., You J., Gan Y., Zhang Y., Lu C., & Wang H. (2009). Job stress, burnout, depression symptoms, and physical health among chinese university teachers. *Psychological Reports*, 105(3), 1-7.

Prilog:

Upitnička baterija, postavljena na online platformi www.1ka.si

Radni stresori i nastavničko izgaranje na radu za vrijeme onlajn nastave

Poštovani, pred Vama se nalazi upitnik kojim želimo da provjerimo koliko je onlajn nastava bila stresna za učitelje, nastavnike i profesore osnovnih i srednjih škola koji su je sprovodili. Vjerujemo da ste morali uložiti dodatni napor da se prilagodite novom načinu nastave, što je svakako samo po sebi stresno. Trudeći se da napravite što bolju onlajn nastavu i da budete u onlajn kontaktu sa svakim učenikom posebno većina vas je negdje zaboravila da misli na sebe i svoja osjećanja. Ovo je prilika da nam kažete kako ste se osjećali i da nam date do znanja šta može drugačije da se uradi u budućnosti. Ovo istraživanje je anonimnog i dobrovoljnog karaktera. Možete od njega odustati u bilo kojem trenutku. Sprovodi se isključivo u istraživačke svrhe. Samim činom popunjavanja upitnika dajete nam saglasnost da Vaše podatke koristimo u istraživačke (i nikakve druge) svrhe. Nema tačnih i pogrešnih odgovora, jednostavno želimo da nam kažete kako ste se osjećali u posljednjih mjesec dana. Anketu možete popuniti koristeći laptop, pametni telefon ili tablet. Ako koristite telefon, molimo Vas da kod prvog zadatka smanjite ekran ili rotirate ekran, kako biste mogli vidjeti cijelu tabelu sa podacima. Molimo Vas da odgovorite iskreno na sva pitanja. Sve tvrdnje se odnose na učitelje, nastavnike i profesore (oba pola), ali ćemo radi lakše komunikacije svuda navoditi termin nastavnik. Ukoliko mislite da je istraživanje korisno, molimo Vas da prosljedite upitnik i drugim kolegama učiteljima, nastavnicima i profesorima. Ukoliko imate bilo kakavih pitanja ili sugestija možete pisati na mejl adresu gordana.ruzic9@gmail.com.

Q1 - Pred Vama se nalazi nekoliko pitanja koja se tiču opštih podataka. Molimo Vas da pažljivo pročitate pitanja i da iskreno odgovorite.

Dob - Upišite koliko imate godina (npr. 45)

Pol - Označite kojeg ste pola

- ☐ Muški
- ☐ Ženski
- ☐ Ne želim da se izjašnjavam
- ☐ Nešto drugo, upisati

Država - U kojoj državi živite?

- ☐ Bosna i Hercegovina
- ☐ Srbija
- ☐ Hrvatska
- ☐ Drugo, upisati

IF (1) Država = [1] (Bosna i Hercegovina)

Entitet - U kojem entitetu živite?

- ☐ Republika Srpska
- ☐ Federacija Bosne i Hercegovine
- ☐ Brčko distrikt

Skola - Da li predajete u osnovnoj ili u srednjoj školi?

- ☐ U osnovnoj školi
- ☐ U srednjoj školi
- ☐ I u osnovnoj i u srednjoj školi

Profesor - Radim kao:

- ☐ Profesor razredne nastave
- ☐ Profesor/nastavnik predmetne nastave, upisati predmet koji predajete

Staz - Koliko imate godina radnog staža u prosvjeti (upisati npr. 3)?

Tipskole - Trenutno radim u:

- ☐ Gradskoj školi
- ☐ Prigradskoj školi
- ☐ Seoskoj školi
- ☐ Nešto drugo, upisati

Radni stresori - Svaka dole navedena tvrdnja se odnosi na posljednjih mjesec dana rada u onlajn nastavi. Molimo Vas da pažljivo pročitate svaku tvrdnju i da se prisjetite posljednjih mjesec dana rada u onlajn nastavi, te da razmišljate u tom kontekstu prilikom odgovaranja. Sve tvrdnje se odnose na učitelje, nastavnike i profesore (oba pola), ali ćemo radi lakše komunikacije svuda navoditi termin nastavnik. Molimo Vas da pored svake tvrdnje odaberete odgovor koji najbolje opisuje Vaše slaganje sa njom.

Stresor1 - Posjedujem dovoljne informatičko-tehnološke kompetencije za izvođenje onlajn nastave.

- ☐ Uopšte se ne slažem
- ☐ Uglavnom se ne slažem
- ☐ Podjednako se ne slažem i slažem
- ☐ Uglavnom se slažem
- ☐ U potpunosti se slažem

Stresor2 - Nisu svi nastavnici u stanju da se prilagode na onlajn nastavu.

- ☐ Uopšte se ne slažem
- ☐ Uglavnom se ne slažem
- ☐ Podjednako se ne slažem i slažem
- ☐ Uglavnom se slažem
- ☐ U potpunosti se slažem

Stresor3 - Telefon mi zvoni više nego inače zbog poruka i poziva učenika i njihovih roditelja.

- ☐ Uopšte se ne slažem
- ☐ Uglavnom se ne slažem
- ☐ Podjednako se ne slažem i slažem
- ☐ Uglavnom se slažem
- ☐ U potpunosti se slažem

Stresor4 - Odgovara mi držanje nastave od kuće.

- ☐ Uopšte se ne slažem
- ☐ Uglavnom se ne slažem
- ☐ Podjednako se ne slažem i slažem
- ☐ Uglavnom se slažem
- ☐ U potpunosti se slažem

Stresor5 - Imam utisak da roditelji učenika „koriste“ ovu situaciju da bi od nastavnika izmamili bolje ocjene za svoju djecu.

- ☐ Uopšte se ne slažem
- ☐ Uglavnom se ne slažem

- ☐ Podjednako se ne slažem i slažem
- ☐ Uglavnom se slažem
- ☐ U potpunosti se slažem

Stresor6 - Teško sam podnosio/la izolaciju u kući.

- ☐ Uopšte se ne slažem
- ☐ Uglavnom se ne slažem
- ☐ Podjednako se ne slažem i slažem
- ☐ Uglavnom se slažem
- ☐ U potpunosti se slažem

Stresor7 - Posjedujem odgovarajuće tehnološke uređaje (npr. pametni telefon, kompjuter, tablet) za izvođenje onlajn nastave.

- ☐ Uopšte se ne slažem
- ☐ Uglavnom se ne slažem
- ☐ Podjednako se ne slažem i slažem
- ☐ Uglavnom se slažem
- ☐ U potpunosti se slažem

Stresor8 - U onlajn nastavi najteže mi je bilo da radim sa djecom sa smetnjama i/ili poteškoćama.

- ☐ Uopšte se ne slažem
- ☐ Uglavnom se ne slažem
- ☐ Podjednako se ne slažem i slažem
- ☐ Uglavnom se slažem
- ☐ U potpunosti se slažem

IF (6) Djecaskola >= '1'

Stresor9 - Kada radim od kuće imam mogućnost da kvalitetnije pratim školovanje svoga djeteta.

- ☐ Uopšte se ne slažem
- ☐ Uglavnom se ne slažem
- ☐ Podjednako se ne slažem i slažem
- ☐ Uglavnom se slažem
- ☐ U potpunosti se slažem

Stresor10 - Dobra strana rada od kuće jeste da mogu sa istog mjesta da obavljam više stvari (npr. brinem o svojoj porodici, radim kućne poslove, komuniciram sa prijateljima i sl).

- ☐ Uopšte se ne slažem
- ☐ Uglavnom se ne slažem

- ☐ Podjednako se ne slažem i slažem
- ☐ Uglavnom se slažem
- ☐ U potpunosti se slažem

Stresor11 - Plašim se da će neko od mojih bližnjih dobiti otkaz zbog pandemije.

- ☐ Uopšte se ne slažem
- ☐ Uglavnom se ne slažem
- ☐ Podjednako se ne slažem i slažem
- ☐ Uglavnom se slažem
- ☐ U potpunosti se slažem

Stresor12 - Nemogućnost da imam direktan kontakt sa svim učenicima mi jako otežava obradu novih nastavnih jedinica.

- ☐ Uopšte se ne slažem
- ☐ Uglavnom se ne slažem
- ☐ Podjednako se ne slažem i slažem
- ☐ Uglavnom se slažem
- ☐ U potpunosti se slažem

Stresor13 - Osjećam pritisak uprave škole da zadržim kvalitet nastave bez obzira na trenutne uslove.

- ☐ Uopšte se ne slažem
- ☐ Uglavnom se ne slažem
- ☐ Podjednako se ne slažem i slažem
- ☐ Uglavnom se slažem
- ☐ U potpunosti se slažem

Stresor14 - Imam svoj prostor za izvođenje onlajn nastave, gdje me drugi ukućani ne uznemiravaju.

- ☐ Uopšte se ne slažem
- ☐ Uglavnom se ne slažem
- ☐ Podjednako se ne slažem i slažem
- ☐ Uglavnom se slažem
- ☐ U potpunosti se slažem

Stresor15 - Dostupan/na sam za svoje učenike u svako doba dana i noći.

- ☐ Uopšte se ne slažem
- ☐ Uglavnom se ne slažem
- ☐ Podjednako se ne slažem i slažem

- ☐ Uglavnom se slažem
- ☐ U potpunosti se slažem

Stresor16 - Učenici nisu dobro usvojili gradivo koje je obrađeno za vrijeme onlajn nastave.

- ☐ Uopšte se ne slažem
- ☐ Uglavnom se ne slažem
- ☐ Podjednako se ne slažem i slažem
- ☐ Uglavnom se slažem
- ☐ U potpunosti se slažem

Stresor17 - Moji roditelji ili drugi članovi bliske rodbine pripadaju rizičnoj grupi te sam dodatno strahovao/la da li će se zaraziti novim koronavirusom.

- ☐ Uopšte se ne slažem
- ☐ Uglavnom se ne slažem
- ☐ Podjednako se ne slažem i slažem
- ☐ Uglavnom se slažem
- ☐ U potpunosti se slažem

Stresor18 - Teško mi je da osmislim domaću zadaću koju će učenici moći raditi samostalno i koja će im biti zanimljiva.

- ☐ Uopšte se ne slažem
- ☐ Uglavnom se ne slažem
- ☐ Podjednako se ne slažem i slažem
- ☐ Uglavnom se slažem
- ☐ U potpunosti se slažem

Stresor19 - Nisam uspio/la da ocjenim sve učenike u okviru onlajn nastave

- ☐ Uopšte se ne slažem
- ☐ Uglavnom se ne slažem
- ☐ Podjednako se ne slažem i slažem
- ☐ Uglavnom se slažem
- ☐ U potpunosti se slažem

Stresor20 - Teško mi je bilo prilagoditi se na izvođenje onlajn nastave.

- ☐ Uopšte se ne slažem
- ☐ Uglavnom se ne slažem
- ☐ Podjednako se ne slažem i slažem
- ☐ Uglavnom se slažem

☐ U potpunosti se slažem

Stresor21 - Bojim se da li ću zadržati posao od sljedeće školske godine.

- ☐ Uopšte se ne slažem
- ☐ Uglavnom se ne slažem
- ☐ Podjednako se ne slažem i slažem
- ☐ Uglavnom se slažem
- ☐ U potpunosti se slažem

Stresor22 - Ne javljam se i ne odgovaram na poruke učenicima i roditeljima vikendom i poslije radnog vremena.

- ☐ Uopšte se ne slažem
- ☐ Uglavnom se ne slažem
- ☐ Podjednako se ne slažem i slažem
- ☐ Uglavnom se slažem
- ☐ U potpunosti se slažem

Stresor23 - Smatram da ćemo veliki dio početka sljedeće školske godine morati posvetiti ponavljanju gradiva koje je obrađeno tokom onlajn nastave.

- ☐ Uopšte se ne slažem
- ☐ Uglavnom se ne slažem
- ☐ Podjednako se ne slažem i slažem
- ☐ Uglavnom se slažem
- ☐ U potpunosti se slažem

Stresor24 - Umara me što treba da, elektronskim putem, pojedinačno komuniciram sa svakim učenicom (prilikom zadavanja ili provjere domaće zadaće).

- ☐ Uopšte se ne slažem
- ☐ Uglavnom se ne slažem
- ☐ Podjednako se ne slažem i slažem
- ☐ Uglavnom se slažem
- ☐ U potpunosti se slažem

Stresor25 - Račun za telefon mi je veći nego prije onlajn nastave.

- ☐ Uopšte se ne slažem
- ☐ Uglavnom se ne slažem
- ☐ Podjednako se ne slažem i slažem
- ☐ Uglavnom se slažem

☐ U potpunosti se slažem

Stresor26 - Tokom perioda odvijanja onlajn nastave, teško mi je da razlikujem radno vrijeme od slobodnog vremena.

- ☐ Uopšte se ne slažem
- ☐ Uglavnom se ne slažem
- ☐ Podjednako se ne slažem i slažem
- ☐ Uglavnom se slažem
- ☐ U potpunosti se slažem

Stresor27 - Ocjene koje učenici dobijaju za vrijeme onlajn nastave nisu u skladu sa njihovim stvarnim znanjem.

- ☐ Uopšte se ne slažem
- ☐ Uglavnom se ne slažem
- ☐ Podjednako se ne slažem i slažem
- ☐ Uglavnom se slažem
- ☐ U potpunosti se slažem

Stresor28 - Roditelji vrše pritisak na nastavnike da učenicima, zbog pandemije i drugačijeg načina izvođenja nastave, daju bolje ocjene nego što ih stvarno zaslužuju.

- ☐ Uopšte se ne slažem
- ☐ Uglavnom se ne slažem
- ☐ Podjednako se ne slažem i slažem
- ☐ Uglavnom se slažem
- ☐ U potpunosti se slažem

Stresor29 - Nemam podršku direktora škole za izvođenje onlajn nastave.

- ☐ Uopšte se ne slažem
- ☐ Uglavnom se ne slažem
- ☐ Podjednako se ne slažem i slažem
- ☐ Uglavnom se slažem
- ☐ U potpunosti se slažem

Stresor30 - Bojim se da ću zbog onlajn nastave pogrešno ocijeniti („zakinuti“) neke učenike u vrednovanju njihovog znanja i rada.

- ☐ Uopšte se ne slažem
- ☐ Uglavnom se ne slažem
- ☐ Podjednako se ne slažem i slažem

- ☐ Uglavnom se slažem
- ☐ U potpunosti se slažem

Stresor31 - Imao/la sam zdravstvenih problema koji su mi dodatno otežavali izvođenje onlajn nastave.

- ☐ Uopšte se ne slažem
- ☐ Uglavnom se ne slažem
- ☐ Podjednako se ne slažem i slažem
- ☐ Uglavnom se slažem
- ☐ U potpunosti se slažem

Stresor32 - U onlajn nastavi najgore su prošla djeca sa smetnjama i/ili poteškoćama.

- ☐ Uopšte se ne slažem
- ☐ Uglavnom se ne slažem
- ☐ Podjednako se ne slažem i slažem
- ☐ Uglavnom se slažem
- ☐ U potpunosti se slažem

Stresor33 - Brinem se da li će sljedeće školske godine nastava moći da se odvija u učionicama.

- ☐ Uopšte se ne slažem
- ☐ Uglavnom se ne slažem
- ☐ Podjednako se ne slažem i slažem
- ☐ Uglavnom se slažem
- ☐ U potpunosti se slažem

Stresor34 - Neki učenici kojima predajem nemaju adekvatne tehničke uslove, zbog čega ne mogu redovno i/ili valjano da prate onlajn nastavu.

- ☐ Uopšte se ne slažem
- ☐ Uglavnom se ne slažem
- ☐ Podjednako se ne slažem i slažem
- ☐ Uglavnom se slažem
- ☐ U potpunosti se slažem

Stresor35 - Mislim da će veliki broj nastavnika sljedeće školske godine dobiti otkaz.

- ☐ Uopšte se ne slažem
- ☐ Uglavnom se ne slažem
- ☐ Podjednako se ne slažem i slažem
- ☐ Uglavnom se slažem

☐ U potpunosti se slažem

Stresor36 - Za vrijeme pandemije sam dodatno strahovao/la zato što je član moje porodice hronični bolesnik.

- ☐ Uopšte se ne slažem
- ☐ Uglavnom se ne slažem
- ☐ Podjednako se ne slažem i slažem
- ☐ Uglavnom se slažem
- ☐ U potpunosti se slažem

Stresor37 - Bilo mi je stresno raditi onlajn nastavu.

- ☐ Uopšte se ne slažem
- ☐ Uglavnom se ne slažem
- ☐ Podjednako se ne slažem i slažem
- ☐ Uglavnom se slažem
- ☐ U potpunosti se slažem

IF (7) Djecaskola >= '1'

Stresor38 - Mislim da zbog onlajn nastave moja djeca neće steći dobro znanje.

- ☐ Uopšte se ne slažem
- ☐ Uglavnom se ne slažem
- ☐ Podjednako se ne slažem i slažem
- ☐ Uglavnom se slažem
- ☐ U potpunosti se slažem

IF (8) Stresor19 = [4, 5]

Stresor39 - Upisati na koji način ste ipak uspjeli da svedete zaključnu ocjenu, šta ste uradili da učenik ipak bude ocijenjen na kraju školske godine

--

Stresor40 - Neko od mojih bližnjih je dobio otkaz zbog pandemije.

- ☐ Da
- ☐ Ne

Stresor41 - Morao/la sam da se testiram da li sam zaražen/a novim koronavirusom.

- ☐ Da
☐ Ne

Stresor42 - Neko od mojih članova porodice je bio zaražen novim koronavirusom.

- ☐ Da
☐ Ne

Q - Molimo Vas da provjerite da li ste odgovorili na svaku tvrdnju. Hvala!

The Copenhagen Burnout Inventory CBI (Kristensen et al, 2005) - Pred Vama se nalaze tvrdnje koje opisuju stavove i osjećanja u vezi sa Vašim radom u onlajn nastavi u posljednjih mjesec dana. Molimo Vas da pored svake tvrdnje odaberete odgovor koji najbolje opisuje Vaše slaganje sa njom.

CBI1 - Tokom rada u onlajn nastavi u posljednjih mjesec dana, koliko esto ste se osjeali umorno?

- ☐ Vrlo često
☐ Često
☐ Ponekad
☐ Rijetko
☐ (Skoro) nikad

CBI2 - Koliko ste se osjećali istrošeno na kraju radnog dana, provedenog u držanju onlajn nastave u posljednjih mjesec dana?

- ☐ Veoma mnogo
☐ Mnogo
☐ Donekle
☐ Malo
☐ Veoma malo

CBI3 - Da li Vam je u posljednjih mjesec dana bilo teško da radite sa učenicima putem onlajn nastave?

- ☐ Veoma mnogo
☐ Mnogo
☐ Donekle
☐ Malo
☐ Veoma malo

CBI4 - U posljednjih mjesec dana, koliko često ste bili psihički iscrpljeni tokom rada u onlajn nastavi?

- ☐ Vrlo često
- ☐ Često
- ☐ Ponekad
- ☐ Rijetko
- ☐ (Skoro) nikad

CBI5 - Da li ste se u posljednjih mjesec dana, ujutru, pri pomisli na još jedan radni dan u onlajn nastavi, osjećali iscrpljeno?

- ☐ Veoma mnogo
- ☐ Mnogo
- ☐ Donekle
- ☐ Malo
- ☐ Veoma malo

CBI6 - Koliko je rad sa učenicima u onlajn nastavi u posljednjih mjesec dana crpio Vašu energiju?

- ☐ Veoma mnogo
- ☐ Mnogo
- ☐ Donekle
- ☐ Malo
- ☐ Veoma malo

CBI7 - U posljednjih mjesec dana, koliko često ste bili emocionalno iscrpljeni tokom onlajn nastave?

- ☐ Vrlo često
- ☐ Često
- ☐ Ponekad
- ☐ Rijetko
- ☐ (Skoro) nikad

CBI8 - Da li ste, u posljednjih mjesec dana, osjećali da Vam je naporan svaki sat proveden u onlajn nastavi?

- ☐ Veoma mnogo
- ☐ Mnogo
- ☐ Donekle
- ☐ Malo
- ☐ Veoma malo

CBI9 - Smatrate li da Vam je rad sa učenicima u onlajn nastavi u posljednjih mjesec dana bio frustrirajući?

- ☐ Veoma mnogo
- ☐ Mnogo
- ☐ Donekle
- ☐ Malo
- ☐ Veoma malo

CBI10 - Koliko često ste u posljednjih mjesec dana, tokom onlajn nastave, pomišljali: „Ne mogu ovo više podnijeti“?

- ☐ Vrlo često
- ☐ Često
- ☐ Ponekad
- ☐ Rijetko
- ☐ (Skoro) nikad

CBI11 - Da li ste tokom slobodnog vremena koje ste imali tokom odvijanja onlajn nastave u posljednjih mjesec dana, imali dovoljno energije za porodicu i prijatelje?

- ☐ Vrlo često
- ☐ Često
- ☐ Ponekad
- ☐ Rijetko
- ☐ (Skoro) nikad

CBI12 - Da li ste tokom rada sa učenicima u posljednjih mjesec dana onlajn nastave osjećali da je Vaš nivo investiranja u posao veći od priznanja koji ste dobijali zauzvrat?

- ☐ Veoma mnogo
- ☐ Mnogo
- ☐ Donekle
- ☐ Malo
- ☐ Veoma malo

CBI13 - Koliko često ste se osjećali istrošeno u posljednjih mjesec dana realizacije onlajn nastave?

- ☐ Vrlo često
- ☐ Često
- ☐ Ponekad
- ☐ Rijetko
- ☐ (Skoro) nikad

CBI14 - Da li je Vaš posao sprovođenja onlajn nastave u posljednjih mjesec dana bio emocionalno iscrpljujuć?

- ☐ Vrlo često
- ☐ Često
- ☐ Ponekad
- ☐ Rijetko
- ☐ (Skoro) nikad

CBI15 - Imate li osjećaj da Vam je rad sa učenicima u onlajn nastavi u posljednjih mjesec dana dosadio?

- ☐ Vrlo često
- ☐ Često
- ☐ Ponekad
- ☐ Rijetko
- ☐ (Skoro) nikad

CBI16 - Koliko često ste se, u posljednjih mjesec dana izvođenja onlajn nastave, osjećali slabo i podložno bolestima?

- ☐ Vrlo često
- ☐ Često
- ☐ Ponekad
- ☐ Rijetko
- ☐ (Skoro) nikad

CBI17 - Da li Vas je frustrirao rad u onlajn nastavi u posljednjih mjesec dana?

- ☐ Vrlo često
- ☐ Često
- ☐ Ponekad
- ☐ Rijetko
- ☐ (Skoro) nikad

CBI18 - U posljednjih mjesec dana realizacije onlajn nastave, koliko često se se zapitali koliko dugo ćete biti sposobni za taj vid rada sa učenicima?

- ☐ Vrlo često
- ☐ Često
- ☐ Ponekad
- ☐ Rijetko
- ☐ (Skoro) nikad

CBI19 - Osjećate li da izgarate u posljednjih mjesec dana zbog onlajn nastave?

- ☐ Vrlo često

- ☐ Često
- ☐ Ponekad
- ☐ Rijetko
- ☐ (Skoro) nikad

Q - Molimo Vas da provjerite da li ste odgovorili na svaku tvrdnju. Hvala!

Biografija autora

Gordana Ružić je rođena 9.10.1991. u Sarajevu. U Bijeljini završava osnovnu školu „Knez Ivo od Semberije“ i opšti smjer gimnazije „Filip Višnjić“, a uporedo sa tim i osnovnu i srednju muzičku školu „Stevan Stojanović Mokranjac“. Po završetku srednjih škola 2010. godine upisuje Akademiju umjetnosti na Univerzitetu u Banjoj Luci, smjer Muzička teorija i pedagogija, koji završava 2015. godine. Uporedo sa pohađanjem Akademije 2013. godine upisuje i prvi ciklus studija Psihologije na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Banjoj Luci. Diplomira 2016. godine, te nastavlja školovanje na drugom ciklusu studija, na istom fakultetu. U toku studiranja je bila stipendista Ministarstva prosvjete i kulture Republike Srpske (2013/14, 2014/15) i Fondacije Konrad Adenauer 2016/17. Dobitnik je nagrade "dr Jovan Savić" koju dodjeljuje Katedra za psihologiju Filozofskog fakulteta u Banjoj Luci i Društvo Psihologa Republike Srpske za ostvareni izvanredan uspjeh tokom studiranja i doprinos razvoju volonterizma. Od 2017. do 2022. godine je radila u Prvoj baletskoj školi na poziciji nastavnika solfeđa, a kasnije i stručnog saradnika. 2022. godine završava edukaciju za sistemskog porodičnog psihoterapeuta te pokreće savjetovalište Kutak u kojem radi sa klijentima (pojedincima, parovima i porodicama) psihoterapiju uživo i online. Jedan je od kreatora facebook i instagram stranice Terapeutov kutak, kao i događaja Jesenje čišćenje UMA kojim se na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Banjoj Luci od 2018. godine obilježeva Svjetski dan mentalnog zdravlja. Posjeduje bogato iskustvo rada u nevladinom sektoru, od čega se izdvaja Plavi telefon – savjetodavna linija za djecu, te Helsinški parlament građana Banjaluka. Učestvovala je na velikom broju domaćih, regionalnih i inostranih edukacija iz oblasti psihoterapije, rada sa mladima, rada sa traumom, komunikacije, emocija i sl. Takođe, održala je veliki broj edukacija za različite grupacije na teme komunikacije i odnosa. Zaposlena je od 2018. u Društvu psihologa Republike Srpske kao programski koordinator, a od 2020. je i sekretar Društva.

УНИВЕРЗИТЕТУ У БАЊОЈ ЛУЦИ
ПОДАЦИ О АУТОРУ ОДБРАЊЕНОГ МАСТЕР/МАГИСТАРСКОГ РАДА

Име и презиме аутора мастер/магистарског рада: **Гордана Ружић**

Датум, мјесто и држава рођења аутора: **9.10.1991. Сарајево, БиХ**

Назив завршеног факултета/Академије аутора и година дипломирања:
Филозофски факултет Универзитета у Бањој Луци, 2016.

Датум одбране завршног/дипломског рада аутора: **26.9.2023.**

Наслов завршног/дипломског рада аутора: /

Академско звање коју је аутор стекао одбраном завршног/дипломског рада:
Дипломирани психолог (180 ECTS)

Академско звање које је аутор стекао одбраном мастер/магистарског рада:
Мастер психологије (300 ECTS)

Назив факултета/Академије на коме је мастер/магистарски рад одбрањен:
Филозофски факултет Универзитета у Бањој Луци

Наслов мастер/магистарског рада и датум одбране;
**Радни стресори и наставничко сагоријевање на послу за вријеме онлајн наставе
26.9.2023.**

Научна област мастер/магистарског рада према CERIF шифрарнику: **S260**

Имена ментора и чланова комисије за одбрану мастер/магистарског рада:

- 1. Ментор: проф. др Ивана Зечевић**
- 2. Проф. др Синиша Суботић**
- 3. Проф. др Сања Радетић Ловрић**

У Бањој Луци, дана 14.9.2023.

Декан

KOMISIJA ZA OCJENU ZAVRŠNOG-MASTER RADA

„RADNI STRESORI I NASTAVNIČKO SAGORIJEVANJE NA POSLU ZA VRIJEME ONLAJN NASTAVE“,

kandidata Gordane Ružić

NASTAVNO-NAUČNOM VIJEĆU FILOZOFSKOG FAKULTETA UNIVERZITETA U BANJOJ LUCI

Na sjednici Naučno-nastavnog vijeća Filozofskog fakulteta u Banjoj Luci održanoj 06.09.2023. godine imenovana je Komisija za ocjenu završnog-master rada pod nazivom: „Radni stresori i nastavničko sagorijevanje na poslu za vrijeme onlajn nastave“, kandidata Gordane Ružić (rješenje br. 07/3.1451-33/23).

Komisija je radila u sastavu:

1. dr Siniša Subotić, vanredni profesor Filozofskog fakulteta (PMF) Univerziteta u Banjoj Luci, predsjednik
2. dr Sanja Radetić-Lovrić, redovni profesor Filozofskog fakulteta Univerziteta u Banjoj Luci, član
3. dr Ivana Zečević, redovni profesor Filozofskog fakulteta Univerziteta u Banjoj Luci, član-mentor

Nakon uvida u dostavljenu dokumentaciju, Komisija podnosi sljedeći

IZVJEŠTAJ o ocjeni završnog-master rada

1. Biografski podaci kandidata

Gordana Ružić, rođena 9.10.1991. u Sarajevu. 2010. godine završila je Gimnaziju „Filip Višnjić“ – opšti smjer i Srednju muzičku školu „Stevan Stojanović Mokranjac“ – teoretski smjer u Bijeljini. Iste godine upisala je Akademiju umjetnosti – muzički odsjek – smjer Muzička teorija i pedagogija u Banjoj Luci, koju je uspješno završila 2015. godine. Tokom posljednje godine studija bila je i demonstrator na predmetu Solfedo. 2013. godine upisala je osnovne studije Psihologije na Filozofskom fakultetu, Univerzitet u Banjoj Luci. Prvi ciklus studija završila je 2016. godine i upisala je master studije Psihologije na istom fakultetu. Od 2017. godine je edukant Sistemske porodične psihoterapije, trenutno sa statusom sistemskog porodičnog savjetnika i psihoterapeuta u edukaciji. Od 2019. godine je i sertifikovani trener asertivne komunikacije. Kandidatkinja je tokom studiranja pokazala interes za praktični rad i istakla se različitim volonterskim angažmanima, koji su se odnosili na rad sa djecom i ranjivim kategorijama društva. Od 2015. je volonter-savjetnik na savjetodavnoj liniji Plavi telefon, gdje je prošla pozicije savjetnika, mentora novim savjetnicima, a trenutno je edukator u obuci novih savjetnika na temama „Gubitak i tugovanje“ i „Seksualno i reproduktivno zdravlje“. Tokom prethodne tri godine učestvovala je kao podrška i u realizaciji radijske emisije „Glas ludila u eteru“. Učestvovala je, osmišljavala i realizovala mnogobrojne projekte, od čega se ističe adaptacija metodologije „Žive biblioteke“, za koju je jedan od nosilaca evropskog sertifikata za korištenje i prenošenje metodologije za prostor Bosne i Hercegovine ispred Helsinškog parlamenta građana Banje Luke. Autor je i realizator mnogobrojnih radionica za djecu i adolescente, čime se bavi od 2017. godine. Jedan je od osnivača skupa „Jesenje čišćenje UMA“, kojim se obilježava Svjetski dan mentalnog zdravlja, a koji je prvi put održan 2018. godine na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Banjoj Luci, na Studijskom programu psihologija, kao rezultat studentske inicijative, podržane od strane Društva psihologa Republike Srpske. Od 2017. godine je zaposlena kao nastavnik solfedo u „Prvoj baletskoj školi“ Banja Luka. Od 2018. godine je prvi zaposlenik Društva psihologa Republike Srpske, gdje trenutno radi kao programski menadžer, a od novembra 2020. obavlja i funkciju sekretara.

2. Obim i struktura rada

Master rad kandidatkinje Gordane Ružić ima standardnu IMRAD strukturu, uobičajenu za empirijske master radove iz psihologije. Napisan je na ukupno 27 stranica glavnog teksta, A4 formata, Times New Roman fontom veličine 12, sa proredom 1,5. Strukturu rada, pored naslovne stranice, sažetaka na srpskom i engleskom jeziku i sadržaja, čine sljedeća poglavlja:

1. Uvod (str. 8-16), sa podsekcijama:
 - Stres (str. 9-10)
 - Stresori tokom pandemije (str. 10-11)
 - Sagorijevanje na poslu (str. 11-12)
 - Istraživanja u okviru vaspitno-obrazovnog sistema Republike Srpske u vrijeme pandemije (str. 12-13)
 - Problem i cilj istraživanja (str. 13-15)
 - Hipoteze (str. 15-16)
2. Metod (str. 17-19), sa podsekcijama:
 - Uzorak (str. 17)
 - Instrumenti (str. 17-18)
 - Postupak prikupljanja podataka (str. 18)
 - Statistička analiza (str. 19)
3. Rezultati (19-25), sa podsekcijama:
 - Faktorska analiza upitnika radnih stresora (str. 19-21)
 - Deskriptivna statistika (str. 22)
 - Analiza rezultata prema hipotezama (str. 22-25)
4. Diskusija (str. 25-28), sa podsekcijama:
 - Efekat onlajn nastave na sagorijevanje na poslu nastavnika (str. 25-26)
 - Odnos između radnog stresa i rizika od sagorijevanja na poslu (str. 26-27)
 - Razlike u doživljenom stresu u zavisnosti od vrste škole i pola i efekat dužine radnog staža na doživljeni stres (str. 27-28)
5. Zaključak i implikacije (str. 29-30)
6. Literatura (str. 31-34)
7. Prilog (upitnička baterija) (str. 35-49)

3. Teorijska zasnovanost i metodološka utemeljenost istraživanja

Kandidatkinja svoj teorijsko-problemski okvir temelji, sa jedne strane, na saznanjima u vezi sa generalnom stresnošću nastavničkog poziva i sa druge strane, na saznanjima o tome da se doživljaj stresa pojačava u slučaju kada dođe do izmjene u nastavnoj praksi – kao što je to konkretno bio slučaj sa skorašnjom COVID-19 pandemijom. Kandidatkinja daje pregled referentnih saznanja u vezi sa stresom i sagorijevanjem na poslu, osvrćući se specifično na ove manifestacije kod nastavnika, kao i na relevantna saznanja u vezi sa tim koja datiraju iz samog perioda pandemije. Ovo uključuje i referisanje istraživanja u vezi sa nastavno-obrazovnim procesom tokom pandemije sa našeg govornog područja. U tim istraživanjima su, na različite načine, ispitivani stres i reakcije na njega, ali uglavnom iz ugla učeničkih/studentskih doživljaja i bez užeg fokusa na nastavnički stres i sindrom sagorijevanja na poslu nastavnika specifično, što kandidatkinja prepoznaje kao nedostatak u korpusu znanja iz ovog perioda i problematike i argumentuje da ih je od koristi adekvatno ispitati.

Ciljevi i hipoteze istraživanja

Kandidatkinja je odlučila da u tada novonastaloj i aktuelnoj situaciji COVID-19 pandemije, u realnom vremenu, pokuša da mapira i dokumentuje realnost stresa i sagorijevanja na radu kod nastavnika koji su realizovali nastavni proces u onlajn formi izvođenja. Druga istraživanja koja su realizovana konkurentno u tom periodu u okviru našeg obrazovnog prostora, uglavnom se nisu detaljnije bavila stresom i sagorijevanjem nastavnika u užem i formalnom smislu. U skladu s tim, kandidatkinja definiše cilj svog istraživanja kao pokušaj mapiranja stresora i nivoa sagorijevanja na radu kod nastavnika, svojstvenih za okolnosti rada u onlajn nastavi tokom pandemije, uz utvrđivanje razlika u ovim manifestacijama u odnosu na referentne vrijednosti iz perioda prije pandemije (za ono za šta su prepandemijske norme bile dostupne, što je, u ovom slučaju, samo sagorijevanja na poslu), kao i provjeru međusobne povezanosti tih manifestacija i stepen eventualnih razlika u odnosu na relevantne sociodemografske karakteristike nastavnika.

Kandidatkinja racionalističko-empirijski argumentuje pet hipoteza istraživanja, kojima pretpostavlja: više skorove nastavničkog sagorijevanja tokom onlajn nastave u odnosu na referentne vrijednosti iz perioda prije pandemije, pozitivnu vezu radnog stresa i sagorijevanja na poslu, više skorove stresa i sagorijevanja kod nastavnika srednjih škola, u odnosu na nastavnike osnovnih škola, kao i polne i razlike u odnosu na dužinu radnog staža.

4. Metod istraživanja

Istraživanje je realizovano na uzorku od 499 nastavnika osnovne i srednje škole iz Republike Srpske. Shodno uobičajenom polnom disparitetu u nastavničkoj profesiji, 86% ispitanika je bilo ženskog pola. U istraživanju se odazvao dosta veći broj nastavnika osnovne (80%), nego srednje škole. Prosječan uzrast iznosio je nešto preko 40 godina starosi, uz prosječan radni staž od oko 14 godina.

Varijable i instrumenti

Korištene su sljedeće mjere:

- *Upitnik radnih stresora*, koji je namjenski kreiran za potrebe ovog istraživanja i okolnosti u kojima je ono realizovano. Upitnik je polazno sadržavao veći broj radnih stavki (42), kako 5-stepenog Likertovog, tako i dihotomnog formata, od koji je u finalnoj verziji instrumenta zadržano 17 stavki, za koje je utvrđeno latentno grupisanje u tri faktora: 1) Poteškoće i stres u izvođenju onlajn nastave, 2) Radni pritisak i opterećenje, 3) Briga za druge.
- *Copenhagen inventar sagorijevanja* (engl. The Copenhagen Burnout Inventory – CBI; Kristensen et al, 2005), koji je neznatno adaptiran za potrebe i okolnosti rada u onlajn nastavi u uslovima pandemije. Za ovaj instrument su postojali reprezentativni referentni podaci za nastavnike iz Republike Srpske iz perioda nešto prije početka pandemije.
- *Lista sociodemografskih karakteristika*

Sve mjere imale su adekvatne psihometrijske karakteristike. Prikupljanje podataka je vršeno uz pomoć elektronske/onlajn ankete, učešće je bilo anonimno i dobrovoljno.

5. Rezultati istraživanja

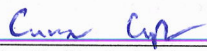
Analiza latentnog grupisanja nastavničkih stresora dala je trofaktorsko rješenje, sa faktorima koji su imenovani kao: 1) Poteškoće i stres u izvođenju onlajn nastave, 2) Radni pritisak i opterećenje i 3) Briga za druge. Prvi faktor je imao najvišu posječnu vrijednost, nešto iznad teorijske sredine skale, treći je bio na samoj teorijskoj sredini, dok je drugi bio nešto ispod nje. Sagorijevanje na radu se takođe poklopilo sa teorijskim prosjekom skale, tj. semantički iskazano, na skali procjene ovo predstavlja umjereni intenzitet sagorijevanja, ali u odnosu na referentne vrijednosti nastavnika iz Republike Srpske iz perioda prije pandemije, može se govoriti o porastu skorova od preko jedne standardne devijacije. Stresori su se pokazali kao jako dobri prediktori sagorijevanja, objašnjavajući skoro 50% varijanse, pri čemu se kao najbolji prediktor izdvajaju Poteškoće i stres u izvođenju onlajn nastave. Nastavnici u osnovnim školama doživljavaju blago više Poteškoća i stresa u izvođenju onlajn nastave, nastavnice su (u odnosu na nastavnike) umjereno sklonije doživljavanju radnih stresora, dok ispitanici sa najmanjim radnim stažom doživljavaju najviše stresa iz domena Radnog pritiska i opterećenja. Kandidatkinja daje detaljna razmatranja i preporuke koje proističu iz dobijenih nalaza.

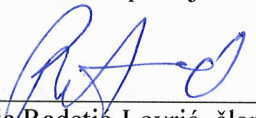
6. Zaključak i prijedlog

Na osnovu analize master rada kandidatkinje Gordane Ružić, pod nazivom: „Radni stresori i nastavničko sagorijevanje na poslu za vrijeme onlajn nastave“, Komisija utvrđuje da rad detaljno i adekvatno obrađuje vrlo relevantno istraživačko pitanje, koje dokumentuje jedan važan period u istoriji školskih sistema. Istraživanje je naročito vrijedno iz perspektive školskog sistema u Republici Srpskoj, jer upotpunjuje narativ nekolicine konkurentnih istraživanja, koja su kod nas realizovana u tom periodu, a koja su se takođe pozabavila karakteristikama i doživljajima nastave u uslovima COVID-19 pandemije, ali nisu specifično adresirala aspekte koje je ovaj master rad imao u svom fokusu. U skladu s tim, predlažemo Naučno-nastavnom vijeću Filozofskog fakulteta u Banjoj Luci da prihvati Izvještaj Komisije o ocjeni ovog master rada i da odobri njegovu odbranu.

Banja Luka, 8. jun 2023. godine

Članovi komisije:

dr Siniša Subotić, predsjednik

dr Sanja Radetić-Lovrić, član

dr Ivana Zečević, član-mentor

Изјава 1

ИЗЈАВА О АУТОРСТВУ

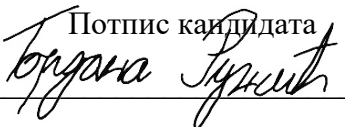
**Изјављујем да је
мастер/магистарски рад**

Наслов рада Радни стресори и наставничко сагоријевање на послу за вријеме онлајн наставе

Наслов рада на енглеском језику Work stressors and teacher burnout during online teaching

- x резултат сопственог истраживачког рада,
- x да мастер/магистарски рад, у цјелини или у дијеловима, није био предложен за добијање било које дипломе према студијским програмима других високошколских установа,
- x да су резултати коректно наведени и
- x да нисам кршио/ла ауторска права и користио интелектуалну својину других лица.

У Бањој Луци, 18.9.2023.

Потпис кандидата

Изјава 2

**Изјава којом се овлашћује Филозофски факултет/ Академија умјетности
Универзитета у Бањој Луци да мастер/магистарски рад учини јавно доступним**

Овлашћујем Филозофски факултет/ Академију умјетности Универзитета у Бањој Луци да мој мастер/магистарски рад, под насловом

Радни стресори и наставничко сагоријевање на послу за вријеме онлајн наставе

који је моје ауторско дјело, учини јавно доступним.

Мастер/магистарски рад са свим прилозима предао/ла сам у електронском формату,
погодном за трајно архивирање.

Мој мастер/магистарски рад, похрањен у д и г и т а л н и р е п о з и т о р и ј у м Универзитета у Бањој Луци, могу да користе сви који поштују одредбе садржане у одабраном типу лиценце

Креативне заједнице (Creative Commons), за коју сам се одлучио/ла.

1. Ауторство

2. Ауторство - некомерцијално

3. Ауторство - некомерцијално - без прераде

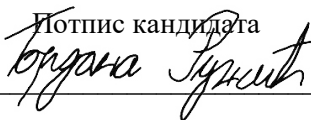
4. Ауторство - некомерцијално - дијелити под истим условима

5. Ауторство - без прераде

6. Ауторство - дијелити под истим условима

(Молимо да заокружите само једну од шест понуђених лиценци, кратак опис лиценци дат је на полеђини листа).

У Бањој Луци, 18.9.2023.

Потпис кандидата

**Изјава о идентичности штампане и електронске верзије
мастер/магистарског рада**

Име и презиме аутора Гордана Ружић

Наслов рада Радни стресори и наставничко сагоријевање на послу за вријеме онлајн наставе

Ментор др Ивана Зечевић

Изјављујем да је штампана верзија мог мастер/магистарског рада идентична електронској верзији коју сам предао/ла за дигитални репозиторијум Универзитета у Бањој Луци.

У Бањој Луци, 18.9.2023.

Потпис кандидата
